

Waarom doen ze het?

*rapportage van een korte studie
naar de motieven van scholen
om culturele activiteiten te ontplooiën*

oktober 2001
Fianne Konings
Peter van der Zant

Inhoudsopgave

	blz.
Samenvatting en conclusies	3
1. Inleiding	7
2. Uitkomsten van de literatuurstudie	8
2a. Onderzoek in de gemeente Utrecht	
2b. Onderzoek in Flevoland	
2c. Onderzoek naar cultureel erfgoed in het onderwijs	
2d. Onderzoek naar kunsteducatie in het Rotterdamse voortgezet onderwijs	
2e. Onderzoek naar de Handreiking Culturele activiteiten	
2f. Pilotproject "Kunstenaars in de klas"	
2g. Het Museumleskistproject van SKVR	
2h. Onderzoek naar ckv in het vmbo	
2i. Tien voorbeeldscholen in het voortgezet onderwijs	
2j. De samenwerking tussen voortgezet onderwijs en culturele instellingen	
2k. Kunsteducatie en kunstbeleid in Rotterdam	
2l. Onderzoek cultuurtrajecten 12-16	
2m. Onderzoek naar vouchers voor de basisvorming	
3. Uitkomsten van het veldonderzoek onder scholen en ondersteunende instellingen	22
3a. Onderzoek in het primair onderwijs	
3b. Onderzoek in het voortgezet onderwijs	
3c. Onderzoek bij ondersteunende instellingen	
Bijlage 1: Geraadpleegde literatuur	37
Bijlage 2: Vragenlijst primair onderwijs	38
Bijlage 3: Vragenlijst voortgezet onderwijs	41
Bijlage 4: Vragenlijst ondersteuners	45

Samenvatting en conclusies

Het Ministerie van OC&W heeft Bureau Advies Research en Training (Bureau ART) benaderd met de vraag om een korte studie te verrichten naar de motieven van scholen om culturele activiteiten in de school te ontplooiën of aan culturele activiteiten buiten de school deel te nemen. Inzicht in de motieven van scholen (en de belemmeringen die scholen ervaren) kan immers helpen bij de juiste presentatie van culturele activiteiten, bijvoorbeeld de activiteiten in het kader van Cultuur&School. Hoe meer inzicht er bestaat in de redenen in het onderwijs om deel te nemen aan culturele activiteiten hoe meer kans er ontstaat dat projecten en activiteiten door scholen worden 'afgenomen' en hoe meer kans er ontstaat dat dit ook leidt tot een uitbreiding of verbetering van de cultuureducatie op de scholen.

De studie bestond uit twee delen. Als eerste onderdeel werd geïnventariseerd wat er in de literatuur bekend is over de motieven van scholen, neergelegd in onderzoeksrapporten, verslagen en andere publicaties. In totaal werden veertien rapporten en verslagen bestudeerd. Als tweede onderdeel werd op basis van de uitkomsten van deze literatuurstudie een vragenlijst ontwikkeld. Deze vragenlijst werd vervolgens ingevuld door 20 scholen voor basisonderwijs, 21 scholen voor voortgezet onderwijs en eveneens 21 sleutelpersonen werkzaam bij onderwijsondersteunende en/of culturele instellingen (SLO, steunfuncties KV e.d.). Een beperkte steekproef derhalve, maar ons inziens voldoende om inzicht te krijgen in de motieven en belemmeringen die feitelijk in het onderwijs worden gevoeld.

Uit het onderzoek kunnen de volgende conclusies worden getrokken. Deze conclusies zijn gebaseerd op de literatuurstudie en het veldonderzoek.

Frequentie van culturele activiteiten

Op vrijwel alle scholen voor basisonderwijs wordt iets aan cultuureducatie gedaan en worden culturele activiteiten binnen of buiten de school ontplooid. Uit het veldonderzoek blijkt dat op de meeste basisscholen per groep 3 maal of vaker per jaar een binnenschoolse culturele activiteit wordt georganiseerd. Dit is beduidend hoger dan op basis van een onderzoek in de provincie Flevoland in 1999 werd verwacht; het kan een indicatie zijn dat het aantal culturele activiteiten binnen het basisonderwijs stijgt. Er worden meer binnenschoolse dan buitenschoolse culturele activiteiten georganiseerd; dit heeft waarschijnlijk te maken met belemmeringen als het vervoer (zie verderop).

Ook in het voortgezet onderwijs wordt, onder andere als gevolg van de invoering van het vak CKV en de vouchers voor CKV en basisvorming (met de bijbehorende bepalingen ten aanzien van cultuurbeleid en doorlopende leerlijnen), steeds meer aan cultuureducatie gedaan. Maar leerlingen krijgen in de basisvorming zelden tot nooit alle vier de kunstvakken (dans, drama, muziek en beeldende vorming) aangeboden, waardoor de leerlingen maar twee keer per jaar verplicht via de Kerndoelen in aanraking komen met een culturele activiteit. Vmbo-leerlingen ondernemen met school meer culturele activiteiten als zij onderdeel zijn van een combinatieschool met havo/vwo. Bij havo/vwo is dat andersom: als havo/vwo-leerlingen op een combinatieschool zitten dan ondernemen zij minder culturele activiteiten dan wanneer zij op school alleen een havo/vwo-afdeling hebben.

Motieven van basisscholen om culturele activiteiten te ontplooien

De volgende vier motieven zijn het belangrijkste voor basisscholen om culturele activiteiten te ontplooien:

- leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur
- het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling
- het bevordert het plezier krijgen in kunst
- het leert leerlingen goed te kijken, te luisteren of te bewegen.

Voor de meeste basisscholen is 'leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur' het allerbelangrijkste motief. Dat geldt het meest voor scholen die zichzelf achterstandsschool noemen of een school voor speciaal onderwijs zijn; voor hen is dit zo'n belangrijk motief, omdat (naar zij aangeven) de kinderen op deze scholen van huis uit zo weinig met kunst en cultuur in aanraking komen. Voor 1 op de 5 basisscholen is juist 'het bevordert het plezier krijgen in kunst' het allerbelangrijkste motief; dit zijn vooral basisscholen die *geen* achterstandsschool zijn.

Basisscholen zeggen dat 'de positieve invloed op het imago van de school', 'de bevordering van cultuurparticipatie op latere leeftijd' en de 'bijdrage aan de Kerndoelen en aan de rest van het onderwijsprogramma' veel minder een rol spelen. Directeuren van basisscholen vinden het motief 'positieve invloed op het imago' niet belangrijker dan de leerkrachten.

Uit het veldonderzoek blijkt, dat ondersteuners de motieven van basisscholen goed inschatten, omdat hun scores vergelijkbaar zijn met de scores van het basisonderwijs *zelf*. Wel schatten ondersteuners het belang van 'leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur' enigszins lager in. Ook denken ondersteuners dat 'de positieve invloed op het imago' voor basisscholen een belangrijker motief is, dan basisscholen zelf aangeven. Bovendien lijken ondersteuners enigszins het belang te onderschatten van de motieven 'bijdrage aan Kerndoelen' en 'bijdrage aan de rest van het onderwijsprogramma' in het basisonderwijs.

Motieven van scholen voor voortgezet onderwijs om culturele activiteiten te ontplooien

Het belangrijkste motief om in de basisvorming culturele activiteiten te ontplooien is 'leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur'. Ook de motieven 'het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling' en 'plezier krijgen in kunst' zijn heel belangrijk. Vergeleken met het basisonderwijs is in de basisvorming de 'bevordering van cultuurparticipatie op latere leeftijd' en de 'positieve invloed van culturele activiteiten op het imago van de school' veel belangrijker. Ook het motief 'het draagt bij aan een doorlopende leerlijn naar CKV' scoort opvallend hoog.

Gevraagd de drie belangrijkste motieven aan te geven, blijkt voor bijna de helft van de scholen voor voortgezet onderwijs 'leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur' het allerbelangrijkste motief. Voor een kwart van de scholen is 'het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerlingen' het allerbelangrijkste motief.

Er is geen relatie tussen de motieven en het type v.o.-school (vmbo vs. havo/vwo/gymnasium). Wel valt op dat het motief 'leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur' bij vmbo-scholen relatief heel belangrijk is. Ook is er geen relatie (anders dan op grond van de literatuurstudie mocht worden verwacht) tussen de functie van de respondent (vakdocent of niet) en het belang van de motieven, maar dit kan te maken hebben met het feit dat de vragenlijst vooral is ingevuld door vakdocenten.

Net als in de basisvorming gelden voor de Tweede Fase als belangrijkste motieven:

- leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur
- het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling
- het bevordert het plezier krijgen in kunst.

In de Tweede Fase is het motief 'bevordering van cultuurparticipatie op latere leeftijd' echter nog belangrijker dan in de basisvorming.

Ook in het voortgezet onderwijs kunnen de ondersteuners het relatieve belang van de verschillende motieven voor de scholen goed inschatten. Er zijn wel enkele opvallende verschillen. Zo blijken de ondersteuners het belang van 'bijdrage aan het onderwijsprogramma' en van 'het leren goed te kijken, luisteren en te bewegen' voor de scholen enigszins lager in te schatten. Voor de Tweede Fase schatten zij ook het belang van de motieven 'bijdrage aan het imago van de school' en 'bijdrage aan het schoolklimaat' lager in dan het onderwijs zelf.

Cultureel erfgoed

Het motief om aandacht aan *cultureel erfgoed* te besteden wijkt enigszins af van andere vormen van cultuureducatie, zo blijkt uit het literatuuronderzoek. Het gaat bij cultureel erfgoed vaak om het bereiken van algemene onderwijsdoelstellingen ('omgevingsonderwijs'), het ontwikkelen van vakoverstijgende vaardigheden (bijvoorbeeld 'onderzoek doen') en daarnaast het bereiken van specifieke doelstellingen van vakken als geschiedenis en aardrijkskunde.

Belemmeringen om meer culturele activiteiten te ontplooien

Uit het veldonderzoek blijkt, dat in het basisonderwijs het vervoer van en naar school de belangrijkste belemmering voor basisscholen is om (meer) culturele activiteiten te ontplooien. Deze belemmering wordt steeds groter, zo geven de scholen aan, omdat ouders geen tijd meer hebben of te weinig bij school betrokken zijn om te helpen bij vervoer. Twee andere belangrijke belemmeringen zijn de prijs van de culturele activiteit en onvoldoende tijd hebben voor de organisatie van culturele activiteiten.

De belemmering van het vervoer van en naar school geldt voor alle scholen, de belemmering van de prijs geldt in sterkere mate voor achterstandsscholen. De belemmering 'het niveau sluit niet goed aan op onze leerlingen' geldt, zo blijkt niet alleen uit het veldonderzoek maar ook uit het literatuuronderzoek, vooral voor achterstandsscholen en scholen voor speciaal onderwijs.

Voor scholen voor voortgezet onderwijs is vervoer van en naar school veel minder een probleem dan voor basisscholen. De belangrijkste belemmeringen zijn voor het voortgezet onderwijs:

- de prijs van de culturele activiteit
- onvoldoende tijd
- het ontbreken van 'doorlopende leerlijnen'
- het niveau van de activiteit sluit niet goed aan bij het niveau van de leerlingen.

Deze belemmeringen gelden voor alle scholen, ongeacht of ze vmbo-school of havo/vwo-school zijn. Alleen voor de belemmering 'het niveau van de activiteit sluit niet goed aan bij het niveau van de leerlingen' geldt dat deze belemmering vooral wordt gevoeld door de vmbo-scholen en het zelfstandig gymnasium dat aan het onderzoek deelnam.

Ondersteuners hebben in het algemeen een goed beeld van de belemmeringen die men in het onderwijs ervaart om culturele activiteiten te ontplooiën, maar onderschatten de belemmering (die op veel achterstandsscholen, scholen voor speciaal onderwijs en vmbo-scholen wordt gevoeld) dat het niveau van de aangeboden activiteiten onvoldoende aansluit bij het niveau van de leerlingen.

1. INLEIDING

Het Ministerie van OC&W heeft Bureau Advies Research en Training (Bureau ART) benaderd met de vraag om een korte studie te verrichten naar de motieven van scholen om culturele activiteiten in de school te ontplooiën of aan culturele activiteiten buiten de school deel te nemen. Inzicht in de motieven van scholen kan immers helpen bij de juiste presentatie van culturele activiteiten, bijvoorbeeld de activiteiten in het kader van Cultuur&School. Hoe meer inzicht er bestaat in de redenen in het onderwijs om deel te nemen aan culturele activiteiten hoe meer kans er ontstaat dat projecten en activiteiten door scholen worden 'afgenomen' en hoe meer kans er ontstaat dat dit ook leidt tot een uitbreiding of verbetering van de cultuureducatie op de scholen.

De globale onderzoeksvraag van het Ministerie kon worden onderverdeeld in een aantal subvragen:

- a. Wat zijn de belangrijkste redenen om aan culturele activiteiten deel te nemen of om culturele activiteiten zelf te organiseren?
- b. Zijn de reden vooral intrinsiek van aard (dus gerelateerd aan doelen die iets met kunst en cultuur te maken hebben) of vooral extrinsiek van aard (waarbij culturele activiteiten dus vooral middel zijn voor het bereiken van andere doelen)?
Extrinsieke doelen kunnen gericht zijn op:
 - de leerlingen (bijvoorbeeld: een culturele activiteit brengt afwisseling voor de leerlingen in het programma)
 - de onderwijsmethode (bijvoorbeeld: het gebruik van een leskist met museale voorwerpen om de taalontwikkeling te stimuleren)
 - de school als organisatie (bijvoorbeeld verbetering van het schoolklimaat of van het imago van de school).
- c. Welke verschillen zijn er in motivatie tussen het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs?
- d. Welke verschillen in motivatie zijn er tussen het speciaal onderwijs en het regulier primair onderwijs?
- e. Welke verschillen zijn er tussen het vmbo en het havo/vwo?
- f. Welke verschillen zijn er tussen basisvorming en tweede fase?
- g. Welke ontwikkelingen ziet men de laatste jaren in de motieven van het primair en voortgezet onderwijs?
- h. In welke mate hebben scholen een beleid ontwikkeld op het terrein van cultuur en cultuureducatie?
- i. Wat belemmert scholen om meer culturele activiteiten te ontplooiën? Gedacht kan worden aan belemmeringen op het gebied van lestijd, financiën (geld voor deelname aan culturele activiteiten) of praktische faciliteiten (vervoer).

Met het Ministerie van OC&W werd overeen gekomen het onderzoek uit twee delen te laten bestaan:

1. In fase 1 wordt geïnventariseerd wat er bekend is over de motieven van scholen, neergelegd in onderzoeksrapporten, verslagen en andere publicaties.
2. In fase 2 wordt een systematischer en diepgaander onderzoek gedaan naar de motieven.

Voor u ligt de rapportage over beide delen van het onderzoek.

2. UITKOMSTEN VAN DE LITERATUURSTUDIE

In dit deel van het rapport wordt op een rijtje gezet wat bekend is over de motieven van scholen om culturele activiteiten te ontplooiën. Dit hoofdstuk is gebaseerd op veertien verslagen van onderzoeken van Bureau ART, SCO-Kohnstamm Instituut, SLO, LOKV en andere organisaties.

2a. Onderzoek in de gemeente Utrecht

In de eerste helft van 2001 verrichtte Bureau ART in opdracht van de gemeente Utrecht een onderzoek naar het functioneren van het Utrechts Centrum voor de Kunsten. Een belangrijk deel van het onderzoek bestond uit interviews met directeuren van basisscholen en directeuren en CKV-docenten van scholen voor voortgezet onderwijs in Utrecht. In de interviews werd niet expliciet ingegaan op de motieven van scholen om culturele activiteiten te ontplooiën, maar toch zijn enkele conclusies, bijvoorbeeld over ervaren belemmeringen, relevant met het oog op de vraagstelling in het onderzoek naar de motieven van scholen.

Bijna alle basisscholen in Utrecht, met uitzondering van een enkele reformatische school, blijken culturele activiteiten te organiseren. De basisscholen vinden dat het aanbod aan culturele activiteiten in de stad goed is toegesneden op de diverse groepen leerlingen in de school; toch vindt 30% van de scholen (vooral achterstandsscholen – A-scholen - en scholen voor speciaal onderwijs) dat het aanbod meer toegesneden moet worden op leeftijd en niveau van de leerlingen. De helft van de scholen, vrijwel zonder uitzondering achterstandsscholen, vindt de prijs voor afname van de activiteiten te hoog; deze scholen geven aan dat zij meer aan cultuur op school zouden doen als de prijs lager zou zijn. Zo'n 40% van de scholen vindt dat het aanbod aan culturele activiteiten in Utrecht beter zou kunnen aansluiten bij het onderwijsprogramma en de Kerndoelen Basisonderwijs. Men pleit voor meer maatwerk per school en een 'doorgaande lijn' in het aanbod. Het verzoek om maatwerk geldt in het bijzonder voor A-scholen, die graag zouden zien dat de culturele activiteiten aansloten op de thema's die voor de betreffende school speerpunten zijn, bijvoorbeeld taalontwikkeling of normen en waarden.

In het voortgezet onderwijs in Utrecht is een opvallende uitkomst, dat vmbo-scholen het als een belemmering ervaren dat er weinig geschikte begeleiders/ docenten van culturele activiteiten zijn, dat wil zeggen docenten/ begeleiders (bijvoorbeeld van een cultureel centrum) die goed kunnen omgaan met leerlingen in het vmbo. Ook vinden vmbo-scholen dat het aanbod van culturele activiteiten niet goed is toegesneden op het niveau van de leerlingen. De helft van de scholen voor voortgezet onderwijs vindt de prijs voor deelname aan culturele activiteiten (te) duur. Maar op één na willen alle v.o.-scholen in Utrecht dat het geld van de gemeente niet direct aan de scholen wordt gegeven.

2b. Onderzoek in de provincie Flevoland

In 1999 verrichtte Bureau ART in opdracht van de provincie Flevoland een onderzoek naar de effectiviteit van het steunfunctiewerk kunstzinnige vorming in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs. In dit onderzoek werd zeer gericht onderzocht wat de motieven van scholen zijn om aan culturele activiteiten deel te nemen.

Basisonderwijs

Uit het onderzoek bleek dat op vrijwel alle basisscholen in Flevoland (97%) wel eens activiteiten plaatsvinden op het gebied van culturele of kunstzinnige vorming *buiten* de school (bijvoorbeeld uitstapjes naar een museum of tentoonstelling, het bezoeken van een theater- of balletvoorstelling e.d.); op 82% van de basisscholen vinden wel eens activiteiten *binnen* de school plaats op het gebied van culturele of kunstzinnige vorming (bijvoorbeeld een musicaluitvoering op school, een playback show, een volksdansvoorstelling op school e.d.). De twee basisscholen die nooit culturele activiteiten *buiten* school organiseerden waren beide gevestigd in de gemeente Urk. De vijftien basisscholen die nooit culturele activiteiten binnen school organiseren bleken voor meer dan de helft gevestigd in de gemeente Urk. De binnenschoolse activiteiten waren, over alle scholen heen bezien, min of meer gelijk gespreid over alle groepen. De buitenschoolse activiteiten speelden zich – niet verwonderlijk, gelet op de leeftijd van de leerlingen – wat vaker af in de hogere groepen. Meestal vonden de activiteiten op het gebied van culturele of kunstzinnige vorming één of twee maal per jaar plaats. De intensiteit van de culturele activiteiten nam licht toe in de hogere groepen.

Op de scholen die vaker dan twee maal per jaar culturele activiteiten voor een groep organiseerden, werden in (vrijwel) alle groepen regelmatig culturele activiteiten georganiseerd. De scholen die vaker dan twee maal per jaar culturele activiteiten in een groep organiseren, bleken dit vooral te doen doordat zij culturele activiteiten koppelden aan week- en maandafsluitingen en/of aan diverse gebeurtenissen in de school, zoals een Sinterklaasprookje, een creatieve Kerstworkshop en dergelijke. De scholen die zelden of nooit culturele activiteiten voor een groep organiseren, deden dit meestal ook zelden of nooit voor andere groepen.

Op basis van de onderzoeksuitkomsten werden de scholen voor basisonderwijs in Flevoland dan ook ingedeeld in drie categorieën:

- a. De scholen die veel culturele activiteiten organiseren voor alle groepen. Deze groep scholen maakt ongeveer 15% van het totaal aantal basisscholen in Flevoland uit.
- b. De scholen die één of twee maal per jaar voor alle groepen een culturele activiteit organiseren. Deze groep maakt ongeveer 80% van het totaal uit.
- c. De scholen die zelden of nooit culturele activiteiten organiseren. Deze groep maakt ongeveer 5% van het totaal uit.

Aan de basisscholen werd gevraagd aan te geven wat de belangrijkste redenen zijn om culturele activiteiten te organiseren. Per uitspraak kon men aangeven of men dit 'heel belangrijk', 'beetje belangrijk' of 'onbelangrijk' vond. In de tabel treft men de uitkomsten aan.

Tabel 1: Redenen om culturele activiteiten in het basisonderwijs te organiseren in Flevoland, in percentage van het totaal aantal scholen dat culturele activiteiten organiseert

	heel belangrijk	beetje belangrijk	onbelangrijk
culturele activiteiten bevorderen het interne schoolklimaat	59%	35%	6%
culturele activiteiten helpen de kerndoelen basisonderwijs (op het gebied van kunstzinnige vorming) te realiseren	36%	60%	4%
culturele activiteiten bevorderen de sociale en cognitieve vaardigheden van leerlingen	73%	26%	1%
culturele activiteiten hebben een positieve uitwerking op de naam van de school in de buitenwereld	26%	56%	18%

Uit de tabel blijkt, dat de bevordering van sociale en cognitieve vaardigheden van leerlingen voor de meeste scholen de belangrijkste reden is voor het organiseren van culturele activiteiten. Ook de bevordering van het interne schoolklimaat is een belangrijke overweging. Minder belangrijk zijn het realiseren van de Kerndoelen Basisonderwijs op het terrein van kunstzinnige vorming en de mogelijke positieve uitwerking van culturele activiteiten op de naam van de school in de buitenwereld.

Op een meerderheid van de basisscholen in Flevoland (54%) bleek bij de keuze van de activiteiten nauwelijks te worden gekeken naar de Kerndoelen Basisonderwijs op het terrein van kunstzinnige oriëntatie. Slechts op één school werd de keuze van de culturele activiteiten afgeleid van de kerndoelen.

De scholen konden zelf ook nog andere redenen noemen. De meeste redenen hadden te maken met de waarde van kunst en cultuur:

- De school is meer dan taal en rekenen
- Kennismaken met cultuur in brede zin is belangrijk
- Kunst moet je leren waarderen.

Vooraf van de zijde van zogeheten achterstandsscholen wordt er ook op gewezen dat de school voor de leerlingen de enige manier is om met kunst en cultuur in aanraking te komen:

- We vinden kunst en cultuur belangrijk voor de kinderen
- De thuissituatie bevordert culturele vorming niet
- Vaak enige contact met kunst voor leerlingen.

Enkele redenen hadden vooral te maken met sociaal-emotionele ontwikkeling:

- Ontwikkelen creativiteit
- Aandacht voor emotionele ontwikkeling
- Het helpen verwerken van recente vluchtervaringen
- Optimale ontwikkeling bevorderen.

Sommige scholen gaven aan dat kunstzinnige vorming 'gewoon leuk' is:

- Het is fijn om er mee bezig te zijn
- Gewoon erg leuk!
- Het plezier om te doen.

Speciaal onderwijs

In het speciaal onderwijs in Flevoland bleken culturele activiteiten van groter belang dan in het reguliere onderwijs. Dit bleek twee redenen te hebben:

- a. De leerlingen in het speciaal onderwijs komen gemiddeld genomen van huis uit weinig in contact met kunst en cultuur.
- b. Culturele activiteiten kunnen een goede aanvulling betekenen op het lesprogramma, omdat leerlingen daarbij op een andere manier leren dan bij cognitieve vakken.

Tegelijkertijd bleek dat het in het speciaal onderwijs lastig is om culturele activiteiten te organiseren. Juist vanwege de leerproblemen van kinderen, wordt er veel tijd geïnvesteerd in de cognitieve vakken. Bovendien is het moeilijk om de kinderen voor culturele activiteiten te 'mobiliseren'. In dat verband speelt ook het vervoersprobleem; dit vervoersprobleem is nog groter dan in het basisonderwijs:

- Er zijn maar weinig ouders waarop een beroep kan worden gedaan om met het vervoer te helpen.
- De bussen zijn vaak te groot en te duur voor de relatief kleine groepen in het speciaal onderwijs.

Culturele activiteiten bleken in het speciaal onderwijs nauwelijks te worden gekoppeld aan de Kerndoelen. Daarbij speelde een rol, dat scholen voor speciaal onderwijs niet verplicht zijn de vakken te laten aansluiten op de kerndoelen. Meestal staan de culturele activiteiten los van het onderwijsprogramma, maar er wordt wel geprobeerd ze te laten aansluiten. Wel doet zich voor het speciaal onderwijs een probleem voor in het aanbod. Het niveau van de leerlingen in het speciaal onderwijs is vergelijkbaar met dat van leerlingen in het basisonderwijs die enkele jaren jonger zijn. Dat betekent dat leerlingen van het speciaal onderwijs vaak bij voorstellingen en dergelijke 'tussen de kleintjes' moeten zitten.

Voortgezet onderwijs

Op de meeste scholen voor voortgezet onderwijs in Flevoland (82%) bleken in de basisvorming wel eens activiteiten plaats te vinden op het gebied van culturele of kunstzinnige vorming *buiten* de school; eveneens op 82% van de scholen voor voortgezet onderwijs vonden in de basisvorming wel eens activiteiten *binnen* school plaats op het gebied van culturele en kunstzinnige vorming. De meeste scholen voor voortgezet onderwijs bleken dus culturele activiteiten zowel binnen als buiten school te organiseren. De scholen die geen culturele activiteiten binnen de school organiseerden, organiseerden wel culturele activiteiten buiten school en scholen die geen culturele activiteiten buiten de school organiseerden, organiseerden wel culturele activiteiten binnen de school.

Bij 55% van de scholen vonden de culturele activiteiten in de onderbouw per klas één tot twee maal per jaar plaats; bij 18% was dat vaker dan twee maal per jaar, bij 27% 'zelden'. De belangrijkste belemmering die door scholen werd aangegeven was het extra werk dat het regelen en organiseren van een culturele activiteit met zich mee brengt.

Ook aan de scholen voor voortgezet onderwijs werd gevraagd aan te geven wat de belangrijkste redenen zijn om in de basisvorming culturele activiteiten te organiseren (zie tabel 2). Uit de tabel blijkt dat de bevordering van sociale en cognitieve vaardigheden van leerlingen en de bevordering van het interne schoolklimaat voor de meeste scholen de belangrijkste redenen in het voortgezet onderwijs zijn voor het organiseren van culturele activiteiten. In vergelijking met het basisonderwijs is de mogelijke positieve uitwerking van culturele activiteiten op de naam van de school in de buitenwereld voor het voortgezet onderwijs ook een belangrijke overweging.

Tabel 2: Redenen om culturele activiteiten in de basisvorming te organiseren in Flevoland, in percentage van het totaal aantal scholen dat culturele activiteiten organiseert

	heel belangrijk	beetje belangrijk	onbelangrijk
culturele activiteiten bevorderen het interne schoolklimaat	70%	30%	0%
culturele activiteiten helpen de kerndoelen basisvorming (op het gebied van kunstzinnige vorming) te realiseren	0%	90%	10%
culturele activiteiten bevorderen de sociale en cognitieve vaardigheden van leerlingen	75%	25%	0%
culturele activiteiten hebben een positieve uitwerking op de naam van de school in de buitenwereld	50%	40%	10%

Op geen enkele school voor voortgezet onderwijs werd de keuze van culturele activiteiten afgeleid van de Kerndoelen. Op 18% hield men wel bij de keuze van culturele activiteiten de Kerndoelen in het achterhoofd, terwijl op alle andere scholen de culturele activiteiten min of meer los stonden van de Kerndoelen.

2c. Onderzoek naar cultureel erfgoed in het onderwijs

In 2000 deed het SCO-Kohnstamm Instituut in opdracht van Erfgoed Actueel een onderzoek naar Cultureel erfgoed in het onderwijs. Het betrof een onderzoek naar wensen en meningen van onderwijsgeevenden en onderwijsbegeleiders. In het onderzoeksrapport worden interessante conclusies getrokken met betrekking tot de motieven om aan erfgoededucatie te doen in basis- en voortgezet onderwijs.

Uit het onderzoek bleek dat de meeste leerkrachten en begeleiders er van uitgaan, dat cultureel erfgoed pas van belang wordt vanaf de middenbouw van de basisschool, omdat zich dan bij leerlingen een pril historisch besef begint te ontwikkelen. Dan is het pas zinvol om de historische dimensie van cultureel erfgoed in het onderwijs bewust te betrekken en niet eerder. De relatie tussen verschijnselen nu en de ontstaansgeschiedenis ervan wordt dus als wezenlijk aspect gezien. In de onderbouw is het vertrekpunt voor wereldoriëntatie de directe leef- en belevingswereld van het kind. In deze fase zijn leerlingen nog niet toe aan begrip voor de historische ontwikkelingen. In de onderbouw is het wel goed mogelijk dat leerlingen er op verschillende manieren mee kennis maken en een aantal vaardigheden leren – zoals goed leren waarnemen – die een voorbereiding kunnen bieden op het omgevingsonderwijs in de midden- en bovenbouw en de ontwikkeling van een historisch besef.

Vanaf de middenbouw basisonderwijs en in het voortgezet onderwijs wordt om verschillende redenen belang gehecht aan gebruik van cultureel erfgoed, zo blijkt uit het onderzoek van het SCO-Kohnstamm Instituut. Door kennis te verwerven over cultureel erfgoed in hun dagelijkse leefomgeving worden leerlingen zich hier meer bewust van, raken ze er meer in geïnteresseerd en daardoor meer met hun omgeving waarin zij opgroeien verbonden. Zo leren zij bewust de wereld om hen heen kennen. Dit draagt bij aan hun culturele vorming en hun algemene ontwikkeling. Met name is het bevorderlijk voor het historisch besef, omdat leerlingen verbanden zien tussen vroeger en nu. In deze zin is de aandacht besteed aan cultureel erfgoed een doel op zich, en maakt het deel uit van algemene onderwijsdoelstellingen.

Maar uit het onderzoek blijkt dat naast deze algemene onderwijsdoelstellingen ook vakspecifieke doelstellingen worden genoemd als motivatie om in het onderwijs aandacht aan cultureel erfgoed te besteden. Deze functie is van belang in het basisonderwijs, maar vooral in het voortgezet onderwijs. Aan de hand van bijvoorbeeld objecten in musea, monumenten of documenten in archieven kan de leerstof voor verschillende vakken concreet worden gemaakt en verlevendigd. De lesstof biedt aanknopingspunten voor direct contact met cultureel erfgoed. Kennis en inzicht op dit gebied wordt als doel op zich beschouwd, maar contact met cultureel erfgoed wordt ook als middel ingezet. Excursies of andere activiteiten buiten de schoolmuren zijn dan ook een onmisbaar element. Ze zijn bevorderlijk voor het behalen van de doelstellingen voor een specifiek vak of een scala van vakken.

Het betrekken van de directe omgeving van de school heeft niet alleen inhoudelijke motieven maar ook praktische, zo blijkt uit het onderzoek. Cultureel erfgoed is naar verhouding gemakkelijk bereikbaar en daarom direct te benutten voor het uitvoeren van opdrachten. Zo kunnen leerlingen ook diverse vaardigheden in de praktijk oefenen en onder de knie krijgen. Vanuit onderwijskundige en pragmatische overweging ligt de nadruk op erfgoed in een bepaalde straal rond de school of de leefomgeving van de leerlingen.

Aandacht voor cultureel erfgoed is volgens de geïnterviewden in het onderwijs tot slot ook van waarde bij vakoverstijgende activiteiten. Het gebruik van erfgoed krijgt een functie bij het verwerven van bijvoorbeeld onderzoeksvaardigheden bij verschillende vakgebieden. De omgeving van de school is heel goed te benutten voor het laten uitvoeren van gerichte opdrachten. Dit is toe te passen op alle niveaus van onderwijs, van basisschool tot studiehuis. Cultureel erfgoed biedt ook geschikte aanknopingspunten voor het maken van praktijkopdrachten in de tweede fase. Anderzijds biedt het gebruik van erfgoed kansen om de samenhang tussen de vakgebieden te laten zien. Vanuit dit belang worden dan ook op veel scholen in aansluiting op het onderwijsprogramma jaarlijks excursies geprogrammeerd, bijvoorbeeld als onderdeel van een project. Een specifieke bezienswaardigheid – een monument, stadsgezicht, landschapspark – biedt tal van aanknopingspunten om kennis en inzicht te krijgen over historische, geografische of biologische aspecten en deze vooral in onderling verband te leren zien. Leerkrachten grijpen in hun onderwijs graag terug naar deze evenementen om lesstof te verduidelijken en op samenhang te wijzen. De excursies zijn dan weer functioneel te maken voor vakgebonden doelen. Zij bieden volgens geïnterviewden een verrijking en verdieping van de lesstof, die de schoolboeken en de lessen voor de verschillende vakken binnen de schoolmuren nooit kunnen bieden.

2d. Onderzoek naar kunsteducatie in het Rotterdamse voortgezet onderwijs

In 1997 werd ten behoeve van een doctoraalscriptie voor de studie Kunst- en Cultuurwetenschappen aan de Erasmus Universiteit een onderzoek gedaan naar stand van zaken van kunsteducatie in het Rotterdamse voortgezet onderwijs. Aan dit onderzoek namen 33 scholen van de benaderde 47 benaderde scholen deel. Het betrof categoriale scholen en scholengemeenschappen met variërende schooltypen.

Naast een analyse waarin het bereik, de integratie en stabiliteit van kunsteducatie in het onderwijs werd gemeten, werd ook geïnventariseerd wat de beweegredenen waren om aandacht te besteden aan kunsteducatie. Er kon gekozen worden uit de volgende beweegredenen:

- Omdat de wet dit voorschrijft.
- Als bijdrage in de persoonlijkheidsvorming.
- Om leerlingen kennis te laten maken met kunstuitingen
- Om leerlingen tot kunstparticipatie te stimuleren.
- Om vakinhouden te verduidelijken
- Als bijdrage aan een goed schoolklimaat
- Kunsteducatie als verlengde schooldag activiteit.

Persoonlijkheidsvorming bleek als belangrijkste reden te worden opgegeven om aan cultuureducatie aandacht te besteden. Ook werd de wettelijke verplichting om aandacht te besteden aan kunsteducatie en het leerlingen kennis laten maken met kunstuitingen vaak genoemd.

In dit onderzoek werd bovendien aan scholen gevraagd aan te geven, waar de knelpunten liggen bij het organiseren van bezoeken aan culturele instellingen. Hieruit kwam naar voren dat gebrek aan financiën het grootste probleem opleverden. Verder werden de demotivatie van de leerlingen genoemd, het tekort aan tijd en het niet geschikte aanbod van de kunstinstellingen genoemd.

2e. Onderzoek naar de Handreiking Culturele activiteiten

In 1999 voerde Bureau ART in opdracht van de projectgroep Cultuur&School een onderzoek uit naar de behoefte in het onderwijs aan een Handreiking Culturele Activiteiten. Er werden vier groepsgesprekken met in totaal 26 docenten in het voortgezet onderwijs belegd (CKV-docenten, docenten kunstvakken in de basisvorming en beoogd CKV-docenten vmbo) en tien vertegenwoordigers van culturele instellingen. Ook werden op zes basisscholen met directieleden individuele gesprekken gevoerd over de Handreiking.

In het onderzoek werd niet expliciet gevraagd naar motieven om culturele activiteiten te ontplooiën, maar wel naar belemmeringen die men in de praktijk ervaart om in het onderwijs aandacht aan kunst en cultuur te besteden. Uit het onderzoek bleek, dat er de laatste jaren meer kansen ontstaan voor de kunstvakken op school, en daardoor voor het organiseren van culturele activiteiten binnen en buiten de school. Genoemd werden onder andere de invoering van CKV in de Tweede Fase, het Inspectierapport over de kunstvakken in de basisvorming (dat door veel docenten als een impuls wordt ervaren om het kunstonderwijs te verbeteren) en de toenemende faciliteiten voor culturele activiteiten (CKV-vouchers, aanbod steunfuncties e.d.).

Maar anderzijds ervaart men de volgende belemmeringen/ problemen bij het organiseren van culturele activiteiten:

- a. Het is niet duidelijk wat men nog onder cultuur moet verstaan en wat niet. Daardoor is het in de praktijk lastig om een grens te bepalen wat wel en niet culturele activiteiten zijn. Dat probleem geldt met name voor oudere leerlingen in het voortgezet onderwijs die individuele keuzes kunnen maken ten aanzien van deelname aan culturele activiteiten. Maar ook in de andere onderwijsvormen wordt gepleit voor een veel ruimere definiëring van kunst en cultuur, zodat beter kan worden aangesloten bij de belevingswereld en interesses van leerlingen.
- b. Het ontbreken van een cultuurbeleid in de school, en daarmee van draagvlak in de school voor culturele activiteiten (en met name inbedding van deze activiteiten in het reguliere onderwijsprogramma). Vaak is het organiseren van culturele activiteiten afhankelijk van de welwillende inzet van één of enkele docenten en staan als gevolg daarvan de activiteiten min of meer los van het onderwijsprogramma.
- c. Het ontbreken van doorlopende leerlijnen. Veel docenten wijzen op het gebrek aan continuïteit in de culturele vorming van leerlingen. In de meeste basisscholen worden één of twee maal per jaar culturele activiteiten voor een groep georganiseerd (hoewel dit ook weer afhankelijk is van de inzet van één of twee docenten of directieleden), maar met name in de basisvorming is er een grote lacune, waardoor leerlingen in de bovenbouw vrij onwennig en onvoldoende toegerust aan CKV beginnen. Steunfunctie-instellingen hebben vaak al wel programma's met doorlopende leerlijnen ontwikkeld ('culturele loopbanen' e.d.), maar deze zijn vaak nog beperkt tot het basisonderwijs, omdat veel steunfuncties zich pas de laatste jaren ook op het voortgezet onderwijs richten. Wel zijn er door deze instellingen ideeën ontwikkeld welke vorm doorlopende leerlijnen zouden kunnen aannemen, rekening houdend met de zes disciplines en met een voor de leeftijdsgroep aangepaste mix van receptief, actief en reflectief. Door verbeterde methoden is het ook mogelijk de culturele activiteiten beter af te stemmen op de kerndoelen. Veel docenten zijn echter niet bekend met de kerndoelen op het gebied van kunstzinnige vorming, zeker niet de kerndoelen in een andere onderwijsvorm. Daarmee ontbreekt al een belangrijke basis voor de creatie van doorlopende leerlijnen.
- d. Het ontbreken van inzicht in wat de culturele omgeving te bieden heeft. Het is onvoldoende duidelijk welke geschikte mogelijkheden er bestaan. Binnen de Randstad is het vooral een probleem om enige orde aan te brengen in het overstelpend aanbod van culturele instellingen (welke activiteiten zijn nu geschikt voor mijn leerlingen?). Buiten de Randstad is het juist belangrijk om meer inzicht te krijgen in de mogelijkheden die er zijn, met name mogelijkheden op geringe reisafstand van de school.

CKV-docenten in de Tweede Fase ervaren daarnaast de volgende problemen:

- a. Hoe de vele werkstukken en verslagen van leerlingen te beoordelen en van zinvol commentaar te voorzien.
- b. Tekort aan scholingsmogelijkheden en scholingsgelden.

Docenten kunstzinnige vakken in de basisvorming ervaren daarnaast de volgende specifieke problemen:

- a. De onderwaardering van de kunstzinnige vakken in de school en de lage status van de vakken bij collega-docenten, management en leerlingen.
- b. De 'hokjesgeest' tussen de verschillende kunstvakken in de basisvorming, mede veroorzaakt door het gering aantal uren dat elke docent op een school lesgeeft en gebrek aan faciliteiten voor coördinatie.
- c. Onvoldoende mogelijkheden in het schoolgebouw voor culturele activiteiten in de school.

CKV-docenten in het vmbo ervaren de volgende specifieke belemmeringen:

- a. De beperktheid van CKV-vouchers voor het vmbo.
- b. Het cultureel aanbod dat teveel is toegesneden op havo/vwo-leerlingen.
- c. Het gebrek aan financiële middelen voor reizen naar cultureel aanbod.

Directeuren/ docenten van basisscholen noemen bovendien de volgende specifieke belemmeringen:

- a. Gebrek aan financiële middelen m.n. voor reizen naar cultureel aanbod.
- b. Onvoldoende zicht op cultureel aanbod in de regio en op de ervaringen van andere scholen met dit aanbod.

2f. Pilotproject "Kunstenaars in de klas"

In opdracht van het ministerie van OC&W evalueert Letty Ranshuysen momenteel het pilotproject "Kunstenaars in de Klas", waarbij kunstenaars in het basisonderwijs werkzaam zijn. Een van de onderdelen van dit programma is het verkrijgen van een onderwijsbevoegdheid door de kunstenaars.

Het project als "Kunstenaars in de Klas" wordt in het onderzoek door een van de schoolleiders omschreven als een tegenwicht tegen de ontwikkeling, dat scholen steeds meer taken krijgen die te maken met de sociaal-emotionele problemen van leerlingen. Ook beschikken kinderen die vaak niet beschikken over cognitieve vaardigheden, over creatieve vaardigheden. Deze kinderen komen echter door de nadruk op cognitieve aspecten niet tot ontwikkeling met hun eigen capaciteiten. Een andere schoolleider zegt hierover het volgende: "De creatieve talenten van kinderen die cognitief niet zo sterk staan, worden vaak niet ontdekt, waardoor ze een zeer laag zelfbeeld hebben. Kunsteducatie kan geheel nieuwe talenten blootleggen, waardoor deze kinderen een veel sterkere positie in de klas kunnen krijgen en andere wegen in kunnen slaan."

De betrokken schoolleiders zijn niet eenduidig over de aandachtspunten. Onderstaande punten worden genoemd als punten waar aandacht aan moet worden besteed door de kunstenaars:

- oriëntatie op de maatschappij en andere (niet-westerse) culturen
- kunstzinnige vaardigheden
- sociaal-emotionele vaardigheden
- ontwikkelen van nieuwe vrijetijdsbestedingen
- kunstbeschouwing
- ontwikkeling van cognitieve vaardigheden en taal.

Ranshuysen verwijst naar een voorbeeldproject *Vlaggen en wimpels* in Vlaanderen en Brussel, waarbij ook kunstenaars in het onderwijs worden ingezet. Dit project heeft vier doelen:

- verbeteren artistieke klimaat in de scholen
- zorgen voor bijzondere kunstconfrontaties
- bevorderen van onderlinge communicatie en de ontwikkeling van sociale vaardigheden van de leerlingen
- opbouwen van contacten met de lokale gemeenschap.

Dit laatste doel is wat minder uit de verf gekomen en bleef bij het uitnodigen van buurtbewoners bij presentaties. Een bijeffect was dat de instroom van 'witte middenklaskinderen', als gevolg van de profilering van de school met een artistiek klimaat.

Enkele ondersteunende argumenten om Kunstenaar in de klas projecten te consolideren zijn:

- De inbreng van kunstenaars heeft een positieve invloed op het culturele klimaat in school.
- De kinderen doen positieve ervaringen op met kunst, waardoor ze hiervoor open gaan staan.
- Het referentiekader van de leerlingen wordt vergroot.
- Er worden onverwachte talenten bij de leerlingen ontdekt en ontwikkeld.
- Het bevordert onderlinge communicatie en de ontwikkeling van sociale vaardigheden.

2g. Het Museumleskistproject van SKVR

In het kader van een onderzoek naar de motieven van scholen is ook het project van de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (SKVR) interessant om ten behoeve van het basisonderwijs leskisten met museummateriaal te maken mede met het oog op taalverwerving. De leskisten worden ontwikkeld door museum Boijmans van Beuningen, het Maritiem Museum Rotterdam, het Historisch Museum en het Wereldmuseum Rotterdam. Het project wordt begeleid door de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (SKVR). Gedacht wordt aan een leskist met een collectie museale voorwerpen die een tijdje op een basisschool blijft en waarmee leerkrachten en leerlingen de meest uiteenlopende activiteiten kunnen ondernemen, die zowel de aandacht vestigen op de (waarde van) museale collecties als taalverwervingsdoelen dienen.

Om te toetsen of het idee van de leskist, met name ook de koppeling aan taalverwerving, aansloot bij wensen en behoeften van het onderwijs werd met vijftien personen gesproken op negen verschillende basisscholen in Rotterdam: directeuren, leerkrachten uit de onderbouw en intern begeleidsters. De negen scholen waren verspreid over alle delen van Rotterdam. Drie behoorden tot de zogeheten 'zwarte scholen', vier tot de 'gemengde scholen' en twee tot de 'witte scholen'. Het onderzoek bestond uit het op de school afnemen van diepte-interviews bij de vijftien personen over het projectvoorstel voor de ontwikkeling van de leskist.

Het idee om de leskist een bijdrage te laten leveren aan taalverwerving bleek men over het algemeen een goede of zelfs logische gedachte te vinden. Taal is het basisprobleem van de meeste scholen in Rotterdam en taalverwerving staat daarom centraal in het lesprogramma, zeker op de 'gemengde' en 'zwarte' scholen. Een leskist sluit goed aan bij de trend op veel scholen om taalverwerving te verbreden naar allerlei 'open taalgebruikssituaties'. Wel werd er voor gewaarschuwd, dat het niveau van taalverwerving heel basaal moet zijn. Aansluiting bij taalverwerving kan het beste door de leskisten thematisch te laten aansluiten bij de thema's van de taalmethodes, bijvoorbeeld 'school', 'vriendjes', 'gezondheid/ ziek zijn', 'dieren', 'eten' en dergelijke. Ook kunnen met simpele opdrachten de verschillende domeinen van taalverwerving (luisteren, praten, stellen, lezen, schrijven) systematisch worden geoefend.

Maar op de meeste scholen zou men de leskisten graag daarnaast ook voor andere vakken willen gebruiken, met name voor creativiteit, culturele vorming en (voorbereiding op) wereldoriëntatie. Het viel in het onderzoek op dat juist op de scholen met veel leerlingen van allochtone afkomst de verbinding met creativiteitsonderwijs en culturele vorming heel belangrijk wordt gevonden. Aan de creativiteitsontwikkeling en culturele vorming van deze leerlingen wordt thuis nauwelijks aandacht besteed, zodat met name de school daar voor moet zorgen. Ook wezen leerkrachten van 'zwarte scholen' er op, dat het gehele lesprogramma al in het teken staat van taalontwikkeling en dat leerkrachten daarom waarschijnlijk juist gemotiveerd zullen zijn een leskist te gebruiken als deze niet alleen voor taalontwikkeling gebruikt kan worden.

De scholen vonden het een goede zaak als met de leskist het museumbezoek wordt bevorderd. Ze wezen er echter op, dat het momenteel heel moeilijk is om zelf een museumbezoek voor de kinderen te regelen: het vervoer is te duur, de toegangsgelden te hoog en musea beschikken niet altijd over een medewerker die goed kan inspelen op het niveau van zulke jonge kinderen.

2h. Onderzoek naar ckv in het vmbo

De SLO publiceerde onlangs een rapport over een onderzoek naar doorlopende leerlijnen ten aanzien van CKV in het vmbo. De belangrijkste conclusie, voortkomend uit literatuurstudie en interviews met vier proefscholen en steunfunctie-instellingen, is:

- Er is meer bewustwording ten aanzien van een doorlopende leerlijn naar CKV ontstaan bij de geïnterviewde docenten in het voortgezet onderwijs en steunfunctie-instellingen. Sommige van hen zijn bezig met het ontwikkelen van ideeën ten aanzien van een doorlopende leerlijn. Het wettelijk kader zou hierin kunnen ondersteunen onder andere in een herziening van de kerndoelen.

De belangrijkste conclusie voortkomend uit de analyse van de kerndoelen was:

- In de kerndoelen basisvorming zitten beperkte aanknopingspunten om culturele activiteiten te ondernemen. Per (kunst)vak gaat het om een eenmalige verplichting in de basisvorming. In de basisvorming krijgen leerlingen zelden tot nooit alle vier de kunstvakken (dans, drama, muziek en beeldende vorming) aangeboden, waardoor de leerlingen maar twee keer verplicht in aanraking komen met een culturele activiteit. Het weghalen van het keuzemoment twee kunstvakken in de basisvorming of een brede oriëntatie van kunstvakken in het eerste jaar, in de Wet Voortgezet Onderwijs zou aan te raden zijn.

2i. Tien voorbeeldscholen in het voortgezet onderwijs

Een al wat oudere publicatie (uit 1995) van het inmiddels opgeheven Platform Kunsteducatie Voortgezet Onderwijs beschrijft de praktijk van de tien goede voorbeeldscholen op het terrein van kunsteducatie in het voortgezet onderwijs.

In de publicatie worden de volgende beweegredenen genoemd voor scholen om te investeren in kunsteducatie:

- Iets extra's (bv. theater) als aantrekkingskracht op leerlingen en het imago van school.
- Beter leren kijken door de kunstvakken.
- Kunst als middel om een goed schoolklimaat te scheppen.
- Kunst als middel om de tolerantiegrens te verhogen.
- Theater in school als visitekaartje.
- Bevorderen actieve en passieve belangstelling leerlingen op cultureel gebied.
- Kunstzinnige vorming heeft een emanciperende werking.
- Leerlingen leren zichzelf uit te drukken en iets van zichzelf te laten zien.
- Kunst als pr-middel.
- Kunstzinnige vorming als middel om de sfeer te verbeteren in een school (sfeer is een belangrijk facet van een school voor leerlingen).

2j. De samenwerking tussen voortgezet onderwijs en culturele instellingen

In 1988 publiceerde het SCO/Kohnstamm Instituut een rapport over de samenwerking tussen voortgezet onderwijs en culturele instellingen. Scholen formuleerden naar aanleiding van de SeCu projecten doelen waarin aandacht werd besteed aan culturele activiteiten ten behoeve van de cultuurparticipatie van leerlingen. Bij lbo en mavo (het huidige vmbo) lag hierbij meer nadruk op het verbreden van de horizon van de leerlingen, dus de kennismaking met hetgeen ze anders nooit zouden zien. Bij vwo/havo leerlingen lag de nadruk meer op een algemene kennismaking.

Bij de lbo leerlingen werd bij de kennismaking met culturele instellingen door docenten het aansluitingsniveau genoemd. Het bleek dat de meer technische insteek beter aansluit. De auteurs van de publicatie zien vanuit de techniek gerichte culturele instellingen als een startpunt voor verbreding naar kunstgerichte instellingen.

Verder hebben docenten als andere doelen melding gemaakt van "attitudeverandering" of "het ontwikkelen van een maatschappelijk betrokken houding". Hierbij wordt vooral gedacht aan de theaterpoot binnen het culturele aanbod. Verder wordt als doel genoemd sociale vaardigheden, waarbij gedacht kan worden aan leren samenwerken en leren omgaan met elkaar. Deze doelen werden vooral genoemd door docenten talen en algemeen vormende vakken. De kunstvakdocenten legden vooral de nadruk op vakintrinsicke doelen zoals "leren bewegen", "leren luisteren" of "leren schrijven van een partituur".

2k. Kunsteducatie en kunstbeleid in Rotterdam

In 1994 schreef Marianne Visbeen een doctoraalscriptie over een onderzoek naar het beleid, activiteiten en opvattingen ten aanzien van kunstzinnige vorming in het onderwijs binnen de gemeente Rotterdam. In dit onderzoek nam Visbeen onder andere interviews af bij twaalf directeuren van Rotterdamse basisscholen. De directeuren spraken zich uit over de positie van kunsteducatie in het basisonderwijs. Eén van de conclusies luidt: "De grotere nadruk op de basisvaardigheden, de aandacht voor het kunnen meten van effecten, niet toereikende geldmiddelen en de uitgebreide vak- en vormingsgebieden laten volgens basisscholen minder ruimte voor de invulling van kunstzinnige activiteiten. Nagenoeg iedere basisschool is van mening dat over het algemeen de positie van kunstzinnige vorming binnen het basisonderwijs de afgelopen jaren is afgenomen. Misschien niet in de zin van een teruggang van het aantal lessen, maar wel in de zin van de kwaliteit die kan worden geboden binnen het uitgebreide lesprogramma. De afbouw van de vergoeding door het Rijk voor de (beeldende) vakkrachten vindt iedereen een slechte ontwikkeling". Over het algemeen werden de kunstzinnige activiteiten ook geselecteerd op de kunstdiscipline die in de school werd gegeven. De kunstdiscipline in de school is een voorwaarde voor de keuze van activiteiten.

Een jaar later verscheen van Marianne Visbeen een verslag van een schriftelijke enquête naar kunstzinnige activiteiten in het onderwijs onder de basisscholen in Rotterdam. Dit verslag geeft een beeld van de waardering van Rotterdamse basisscholen ten aanzien van culturele activiteiten die werden aangeboden. In dit onderzoek lag de nadruk op het aanbod van de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (SKVR). De gegevens werden verzameld met behulp van enquêtes gericht aan 206 basisscholen, waarvan er 166 reageerden (respons van 81 %). Uit het onderzoek kwam naar voren dat het aanbod (Muson-aanbod) van de SKVR door 97 % van de scholen wordt gezien als een aanvulling op het bestaande onderwijsprogramma. 25 % Van de scholen geeft verder aan dat zij gebruik maken van het aanbod omdat zij kunstzinnige vorming belangrijk vinden. De hoofdreden waarom scholen geen gebruik maken van het muson-aanbod, is financieel van aard. Deze reden geldt in zijn algemeenheid voor kunstzinnige activiteiten in het basisonderwijs. Naast geld is er ook behoefte aan deskundigheid en vakbekwame mensen om het kunstsonderwijs op een school vorm te geven.

2l. Onderzoek cultuurtrajecten 12-16

In 1997 deed het SCO Kohnstamm Instituut een onderzoek naar de cultuurtrajecten 12-16 jaar. Een cultuurtraject is een lokaal of regionaal initiatief van een instelling voor kunsteducatie dat erop is gericht scholieren in de leeftijd twaalf tot zestien jaar een kunsteducatief programma te bieden met in het verlengde daarvan buitenschoolse activiteiten. Dat kunsteducatieve programma speelt zich af onder schooltijd en houdt een directe confrontatie in met vier van de zes kunstdisciplines met zowel actieve, receptieve en reflectieve onderdelen. De cultuurtrajecten die in het onderzoek werden geëvalueerd vonden plaats in provincie Zuid Holland, Enschede en Deventer, Arnhem, Utrecht, Nijmegen, Den Helder en Amsterdam

Kunstvakdocenten bleken het cultuurtraject als verrijking te ervaren, en niet als bedreiging van hun eigen lesprogramma. Dit heeft ook de consequentie dat er geen verband is tussen het culturele aanbod en het lesprogramma in school. Dit laatste was ook als doel gesteld bij het cultuurtraject en werd dus niet bereikt. Verder bleek ook het volgende doel van het cultuurtraject niet bereikt, namelijk het stimuleren van zelfstandige participatie van jongeren aan de receptieve en actieve kunstbeoefening.

2m. Onderzoek naar vouchers voor de basisvorming

Een laatste studie die mogelijk relevant is, betreft het rapport Vouchers voor de basisvorming? van het LOKV. In dit onderzoek wordt onder andere getracht antwoord te geven op de vraag op welke wijze er in de basisvorming aandacht wordt besteed aan cultuureducatie en aan receptieve activiteiten in het bijzonder. Een opmerkelijke conclusie uit het onderzoek is dat scholen die nieuwe kunstvakken, zoals drama, op hun programma zetten ook meer culturele activiteiten organiseren. Verder ondernemen vbo/mavo leerlingen met school meer activiteiten als zij onderdeel zijn van een combinatieschool met havo/vwo. Bij havo/vwo is dat andersom. Als havo/vwo leerlingen op een combinatieschool zitten dan ondernemen zij minder culturele activiteiten dan wanneer zij op school alleen een havo en vwo afdeling hebben. Grootste knelpunt bij het organiseren van culturele activiteiten zijn de financiën. Scholen die erg actief zijn met het organiseren maken hier minder melding van.

3. UITKOMSTEN VAN HET VELDONDERZOEK

Op basis van deze literatuurstudie werd vragenlijsten ontwikkeld voor het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs en voor ondersteunende instellingen (zowel onderwijsondersteunende instellingen als steunfuncties kunstzinnige vorming en culturele instellingen). In bijlagen 2,3 en 4 treft u deze vragenlijsten aan. In de vragenlijsten werden alle uit de literatuur bekende motieven om culturele activiteiten te ontplooiën aan de respondenten voorgelegd met de vraag om aan te geven hoe belangrijk deze motieven voor de school zijn en met de vraag om een rangorde in het belang van de motieven te bepalen. Hetzelfde gold voor de mogelijke belemmeringen. Alle mogelijke belemmeringen die in de literatuur worden genoemd werden aan de respondent voorgelegd met de vraag om aan te geven hoe belangrijk deze belemmeringen voor de school zijn en met de vraag om een rangorde in het belang van de belemmeringen te bepalen.

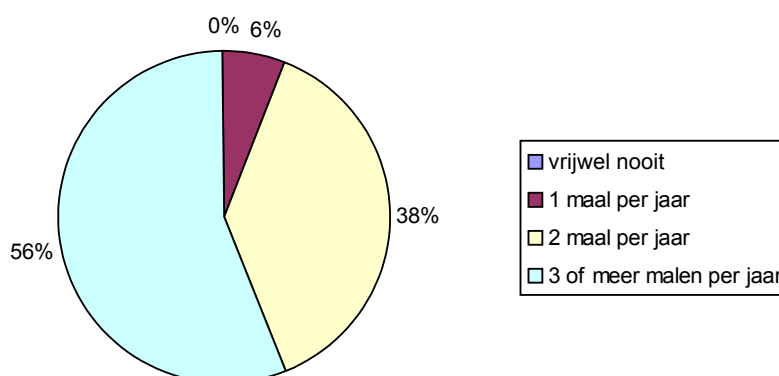
In dit hoofdstuk worden de uitkomsten besproken van dit veldonderzoek onder 20 scholen voor basisonderwijs, 21 scholen voor voortgezet onderwijs en eveneens 21 ondersteunende instellingen. In paragraaf 3a worden eerst de resultaten besproken van het onderzoek in het basisonderwijs. In paragraaf 3b worden vervolgens de uitkomsten op een rij gezet van het onderzoek in het voortgezet onderwijs. Tot slot wordt in paragraaf 3c. gekeken naar de uitkomsten van het onderzoek onder sleutelpersonen, werkzaam bij onderwijsondersteunende instellingen.

3a. De uitkomsten van het onderzoek in het basisonderwijs

Van de scholen voor primair onderwijs waren 81% scholen voor basisonderwijs en 19% scholen voor speciaal onderwijs. De enquête werd in 50% van de gevallen ingevuld door een leerkracht, in 44% door de directeur en in 6% door iemand die zowel leerkracht als directeur was. Van de scholen rekende zich 56% tot de achterstandsscholen.

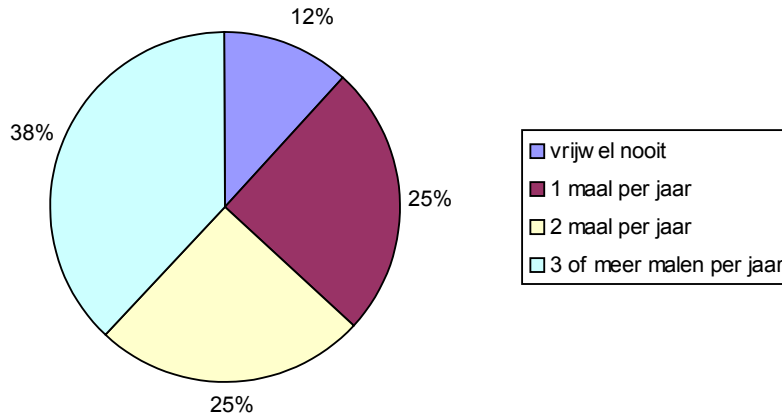
In het begin van de vragenlijst werd gevraagd naar de frequentie van culturele activiteiten binnen en buiten de school. Op de meeste basisscholen vinden per groep 3 of meer malen per jaar culturele activiteiten *binnen* de school plaats.

Figuur 1: Frequentie van culturele activiteiten binnen school



Iets minder frequent vinden er culturele activiteiten *buiten* de school plaats.

Figuur 2: Frequentie van culturele activiteiten buiten school



Aan de basisscholen werd een lijstje voorgelegd van mogelijke motieven die in de literatuur waren gevonden. Gevraagd werd aan te geven hoe belangrijk elk van deze motieven was voor de school waar men werkte. Men kon kiezen tussen 'onbelangrijk', 'een beetje belangrijk' en 'heel belangrijk'. Aan 'heel belangrijk' werden 2 punten toegekend, aan 'een beetje belangrijk' 1 punt, aan 'onbelangrijk' 0 punten (de maximale gemiddelde score bedroeg dus 2, de minimale 0).

Tabel 3: Belang van diverse motieven om culturele activiteiten in schoolverband te ontplooien, basisonderwijs

	<i>gemiddelde score</i>
leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur	1,8
het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling	1,7
het bevordert cultuurparticipatie op latere leeftijd	0,9
het helpt de Kerndoelen te bereiken	1,2
het bevordert het plezier krijgen in kunst	1,7
het heeft een positieve invloed op het schoolklimaat	1,4
het heeft een positieve invloed op het imago van de school	0,9
het leert leerlingen goed te kijken, te luisteren of te bewegen	1,6
het draagt bij aan de rest van het onderwijsprogramma (bijv. taalontwikkeling of geschiedenis)	1,2

Uit tabel 3 blijkt, dat de volgende motieven het belangrijkste zijn voor basisscholen:

- leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur
- het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling
- het bevordert het plezier krijgen in kunst
- het leert leerlingen goed te kijken, te luisteren of te bewegen.

Van veel minder belang dan motieven als:

- het bevordert cultuurparticipatie op latere leeftijd
- het heeft een positieve invloed op het imago van de school
- het helpt de Kerndoelen te bereiken
- het draagt bij aan de rest van het onderwijsprogramma.

Directeuren van basisscholen vinden het motief 'positieve invloed op het imago' niet belangrijker dan de leerkrachten.

Andere dan in de tabel opgenomen motieven die worden genoemd zijn:

- kunst leren te waarderen (uit verschillende culturen)
- sociaal bezig zijn/ respect voor de mening van een ander
- kennismaken met kunst en cultuur, omdat veel kinderen niet thuis worden gestimuleerd hieraan mee te doen (in eigen omgeving)
- wegnemen vooroordelen
- elkaar op een andere manier leren kennen.

Omdat verwacht werd dat scholen alle in de vragenlijst genoemde motieven wel (enigszins) belangrijk zouden vinden, werd ook de vraag gesteld: kunt u aangeven wat de drie belangrijkste motieven zijn op uw school. Het allerbelangrijkste motief is voor de meerderheid van basisscholen "leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur". Dat geldt het meest voor scholen die zichzelf achterstandsschool noemen of een school voor speciaal onderwijs zijn; voor hen is dit zo'n belangrijk motief, omdat de kinderen van huis uit zo weinig met kunst en cultuur in aanraking komen. Het op één na belangrijkste motief is "het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling" en het op twee na belangrijkste motief is "het bevordert het plezier krijgen in kunst". Dit laatste motief is zelfs voor 1 op de 5 scholen het allerbelangrijkste motief; dit zijn vooral basisscholen die *geen* achterstandsschool zijn.

In de vragenlijst werd ook gevraagd naar de belemmeringen die men ervaart om (meer) culturele activiteiten in de school te ontplooiën. Alle uit de literatuur bekende belemmeringen werden voorgelegd met de vraag aan te geven of deze belemmering 'een grote rol' speelt, 'soms een rol' speelt of 'nauwelijks een rol' speelt. Aan 'een grote rol' werd 2 punten toegekend, aan 'soms een rol' 1 punt en 'nauwelijks een rol' 0 punten.

Tabel 4: Belemmeringen die basisscholen ervaren om (meer) culturele activiteiten te ontplooiën

	<i>gemiddeld e score</i>
de prijs van de culturele activiteit	1,4
het vervoer van en naar school	1,6
onvoldoende tijd	1,2
onvoldoende geschikte begeleiders/ docenten bij de cultuurinstellingen	0,7
onvoldoende inzicht in hoe de culturele activiteit het bereiken van de Kerndoelen kan ondersteunen	0,3
onvoldoende inzicht hoe de culturele activiteit het onderwijsprogramma kan ondersteunen	0,2
onvoldoende bewustzijn op school van het nut van culturele vorming	0,3
het ontbreken van een cultuurbeleid op school	0,5
het ontbreken van een 'doorlopende leerlijn' vanaf de onderbouw tot en met het voortgezet onderwijs	0,6
het niveau van de activiteit sluit niet goed aan bij de leerlingen van onze school	0,7

Uit de tabel blijkt duidelijk, dat het vervoer van en naar school de belangrijkste belemmering voor basisscholen is om (meer) culturele activiteiten te ontplooiën. Twee andere belangrijke motieven zijn de prijs van de culturele activiteit en onvoldoende tijd hebben voor de organisatie van culturele activiteiten. De belemmering van het vervoer van en naar school geldt voor alle scholen, de belemmering van de prijs geldt in sterkere mate voor achterstandsscholen.

Andere belemmeringen die worden genoemd zijn:

- onvoldoende begeleiders
- geen geschikte ruimte voor optredens op school (we hebben geen gymzaal of speelzaal)
- werkdruk leerkracht.

Ter toelichting wordt over de verschillende belemmeringen nog het volgende gemeld:

Prijs van de culturele activiteit

- het budget laat niet toe dat alle wensen kunnen worden gehonoreerd
- het budget is te klein
- we zijn een witte school, hebben dus klein budget
- niet voldoende geld beschikbaar om vaker dan 1 keer per jaar te gaan
- geld is altijd een probleem in het onderwijs
- ik vraag 40 gulden schoolgeld en 25 gulden voor de schoolreis; dat is geen vetpot!
- als je iets extra's wilt kost dat tijd en geld.
- indien niet gesubsidieerd is er nauwelijks geld voor extra activiteiten. Ook hier speelt vooral het vervoer (is te duur) een rol.

Vervoer

- vervoer is meestal duur, vraagt veel tijd
- indien het vervoer niet door de gemeente wordt geregeld is het problematisch met kinderen uit het ZMOK-onderwijs op de plaats van bestemming te komen
- f 1800,- is te weinig om 300 leerlingen een voldoende aanbod te doen. Hierin zitten namelijk ook vervoerskosten (f 1,60 per jaar per kind)
- grote aantal leerlingen plus hoge kosten
- vervoer=geld, het is steeds moeilijker om ouders te vinden die begeleiden
- lange en dure reis naar het centrum
- vervoerskosten en vervoersmogelijkheden
- de school ligt nogal excentrisch, onder- en middenbouwgroepen vragen veel begeleiding bij reizen met openbaar vervoer. Bovendien kost dit heel veel tijd.
- kinderen komen vaak van ver, zijn niet met de fiets, ouders minder betrokken bij school.

Onvoldoende tijd

- De school wordt bestookt met allerlei vragen, initiatieven en aanbiedingen op cultureel-maatschappelijk terrein.
- Weinig tijd over na taal en rekenen.
- Er is al zo'n overvol programma.

Onvoldoende geschikte begeleiders

- Veel begeleiders buiten de school zijn niet capabel met moeilijke leerlingen om te gaan.

Het ontbreken van cultuurbeleid

- De school volgt grotendeels het aanbod van SKV Rotterdam.
- Tussen alle activiteiten die er al zijn, en waar wel beleid voor is, speelt cultuur niet zo'n grote rol.

Niveau sluit niet goed aan

- Hier speelt dus het feit, dat we een school zijn met veel 'achterstandsl leerlingen'.
- We zijn een onderwijskansenschool; 80% allochtoon. Soms is iets te 'Hollands' of te intellectueel-talig.

Ontbreken van 'doorlopende leerlijn'

- Nog geen goede leerlijn/ opbouw, door gebrek aan kennis en tijd.
- Zonder leerlijn minder stimulans.

3b. De uitkomsten van het onderzoek in het voortgezet onderwijs

Van de scholen die deelnamen aan het onderzoek was 47% een vmbo-school, 19% een havo/vwo-school, 19% een brede scholengemeenschap, 5% een gymnasium en had 10% een andere samenstelling. De vragenlijst werd vooral ingevuld door vakdocenten (76%), en voorts door (adjunct)directeuren/ rectoren (10%), docenten in andere vakken (eveneens 10%), of personen met nog een andere functie (5%).

Ook aan de scholen voor voortgezet onderwijs werd een lijstje voorgelegd van mogelijke motieven die in de literatuur waren gevonden. Gevraagd werd aan te geven hoe belangrijk elk van deze motieven was voor de school waar men werkte. Men kon kiezen tussen 'onbelangrijk', 'een beetje belangrijk' en 'heel belangrijk'. Aan 'heel belangrijk' werden 2 punten toegekend, aan 'een beetje belangrijk' 1 punt, aan 'onbelangrijk' 0 punten (de maximale gemiddelde score bedroeg dus 2, de minimale 0).

Voor de *basisvorming* blijken de respondenten als volgt te scoren (tabel 5).

Tabel 5: Belang van diverse motieven om culturele activiteiten in de basisvorming te ontplooien

	<i>gemiddeld e score</i>
leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur	2,0
het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling	1,9
het bevordert cultuurparticipatie op latere leeftijd	1,4
het helpt de Kerndoelen Basisvorming te bereiken	1,2
het bevordert het plezier krijgen in kunst	1,7
het heeft een positieve invloed op het schoolklimaat	1,7
het heeft een positieve invloed op het imago van de school	1,5
het leert leerlingen goed te kijken, te luisteren of te bewegen	1,7
het draagt bij aan de rest van het onderwijsprogramma (bijvoorbeeld Nederlands of geschiedenis)	1,2
het draagt bij aan een doorlopende leerlijn naar CKV	1,5

Uit de tabel blijkt, dat voor het belangrijkste motief om in de basisvorming culturele activiteiten te ontplooien 'leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur' is. Ook de motieven 'het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling' en 'plezier krijgen in kunst' zijn heel belangrijk. Het motief 'het draagt bij aan een doorlopende leerlijn naar CKV' scoort opvallend hoog, geven het feit dat dit motief betrekkelijk nieuw is en waarschijnlijk in de toekomst verder zal gaan groeien.

Vergeleken met het basisonderwijs is in de basisvorming de bevordering van cultuurparticipatie op latere leeftijd en de positieve invloed van culturele activiteiten op het imago van de school veel belangrijker.

Gevraagd de drie belangrijkste motieven aan te geven, blijkt voor bijna de helft van de scholen 'leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur' het allerbelangrijkste motief. Voor een kwart van de scholen is 'het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerlingen' het allerbelangrijkste motief.

Andere motieven die nog worden genoemd zijn:

- een afwisselend moment in het schoolleerpakket!
- leren over de schutting kijken naar andere dan hen bekende kunst en cultuur
- zelfvertrouwen krijgen.

Er is geen relatie tussen de motieven en het type v.o.-school (vmbo vs. havo/vwo/gymnasium). Wel valt op dat het motief 'leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur' bij vmbo-scholen relatief heel belangrijk is. Ook is er geen relatie (anders dan op grond van de literatuurstudie mocht worden verwacht) tussen de functie van de respondent (vakdocent of niet) en het belang van de motieven, maar dit kan te maken hebben met het feit dat de vragenlijst vooral is ingevuld door vakdocenten.

Voor de Tweede Fase voortgezet onderwijs blijken de respondenten als volgt te scoren (tabel 6).

Tabel 6: Belang van diverse motieven om culturele activiteiten in de Tweede Fase te ontplooien, vergeleken met Basisvorming

	<i>gemiddelde score Tweede Fase</i>	<i>gemiddelde score Basisvorming</i>
leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur	1,9	2,0
het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling	1,7	1,9
het bevordert cultuurparticipatie op latere leeftijd	1,5	1,4
het helpt de eindtermen (Kerndoelen) te bereiken	0,8	1,2
het bevordert het plezier krijgen in kunst	1,7	1,7
het heeft een positieve invloed op het schoolklimaat	1,5	1,7
het heeft een positieve invloed op het imago van de school	1,5	1,5
het leert leerlingen goed te kijken, te luisteren of te bewegen	1,6	1,7
het draagt bij aan de rest van het onderwijsprogramma (bijvoorbeeld Nederlands of geschiedenis)	1,2	1,2
het ondersteunt het vak CKV	1,5	--

Net als in de basisvorming gelden voor de Tweede Fase als belangrijkste motieven:

- leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur
- het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling
- het bevordert het plezier krijgen in kunst.

In de Tweede Fase is het motief 'bevordering van cultuurparticipatie op latere leeftijd' echter nog belangrijker dan in de basisvorming.

Ook aan de scholen voor voortgezet onderwijs werd gevraagd welke belemmeringen zij ervaren om (meer) culturele activiteiten te ontplooiën. In onderstaande tabel (tabel 7) worden de scores vergeleken met die in het basisonderwijs. Aan 'speelt een grote rol' werd weer 2 punten toegekend, aan 'speelt soms een rol' 1 punt en 'speelt nauwelijks een rol' 0 punten.

Tabel 7: Belemmeringen die scholen voor voortgezet onderwijs ervaren om (meer) culturele activiteiten te ontplooiën, voortgezet onderwijs vergeleken met basisonderwijs

	<i>gemiddelde score voortgezet onderwijs</i>	<i>gemiddelde score basisonderwijs</i>
de prijs van de culturele activiteit	1,3	1,4
het vervoer van en naar school	0,9	1,6
onvoldoende tijd	1,2	1,2
onvoldoende geschikte begeleiders/ docenten bij de cultuurinstellingen	0,7	0,7
onvoldoende inzicht hoe de culturele activiteit het bereiken van de Kerndoelen of de eindtermen kan ondersteunen	0,3	0,3
onvoldoende inzicht hoe de culturele activiteit het onderwijsprogramma kan ondersteunen	0,5	0,2
onvoldoende bewustzijn op school van het nut van culturele vorming	0,6	0,3
het ontbreken van een cultuurbeleid op school	0,8	0,5
het ontbreken van een 'doorlopende leerlijn' vanaf de onderbouw tot en met het voortgezet onderwijs	1,0	0,6
het niveau van de activiteit sluit niet goed aan bij de leerlingen van onze school	1,0	0,7

Uit de tabel blijkt, dat vervoer van en naar school voor scholen voor voortgezet onderwijs veel minder een probleem is. De belangrijkste belemmeringen zijn voor het voortgezet onderwijs:

- de prijs van de culturele activiteit
- onvoldoende tijd
- het ontbreken van 'doorlopende leerlijnen'
- het niveau van de activiteit sluit niet goed aan bij het niveau van de leerlingen.

Deze belemmeringen gelden voor alle scholen, ongeacht of ze vmbo-school of havo/vwo-school zijn. Alleen voor de belemmering 'het niveau van de activiteit sluit niet goed aan bij het niveau van de leerlingen' geldt dat deze belemmering vooral wordt gevoeld door de vmbo-scholen en het zelfstandig gymnasium dat aan het onderzoek deelnam.

Ter toelichting worden bij deze beperkingen de volgende opmerkingen gemaakt:

Prijs van de culturele activiteit

- Low budget gaat vaak voor.
- Het heeft direct invloed op de ouderbijdrage, is men (ouders en collega's) allergisch voor.
- Er moet al zoveel extra betaald worden en leerlingen hebben er zelf weinig geld voor over.
- Onze leerlingen kunnen geen eigen bijdrage financieren (ook geen ouderbijdrage) dus alles moet door de school worden betaald.
- Geld ontbreekt, de school is al duur tegenwoordig.
- De kosten van de school voor de ouders worden steeds hoger. Je durft als school daarom niet steeds meer ouderlijke bijdrage te vragen.
-

Vervoer

- M.n. in de lagere klassen moet vaak massaal gereisd worden. Het gaat hierbij niet om de bereikbaarheid, maar de kosten van vervoer.
- Veel lesuitval in verhouding tot rendement, dus: veel activiteiten in school.
- We zijn in het noorden veraf van veel en onze school staat in een buitenwijk: niets te beleven dus.

Onvoldoende tijd

- Het lesprogramma op een gymnasium zit vol met leervakken (incl. klassieke talen en – bij ons – levensbeschouwing/ godsdienst). Dit laat weinig tot geen ruimte voor culturele activiteiten, zeker buiten het schoolgebouw. Er is dan ook verhoudingsgewijs weinig lestijd beschikbaar voor beeldende vakken en al helemaal niet voor bijv. drama of muziek (langer dan 1 uur in 1 klas).
- De tijd die er wordt ingestoken, wordt niet gehonoreerd.
- Het jaarrooster zit al vol.
- Roostertechnisch en 's avonds zelfstandig bezoeken.
- Het rooster zit overvol en dichtgetimmerd.
- Door buitenroosteractiviteiten raakt het normale leerplan te vaak verstoord.
- Als er onvoldoende (geschikte) begeleiders zijn moet er voldoende geschikt materiaal zoals lesopdrachten of iets dergelijks zijn, wat dan vaak toch bijgemaakt moet worden en daar is weer weinig tijd voor, inhoudelijk is er geen probleem. Bovendien is het belangrijk dat het materiaal aansluit op de lesprogramma's die op school 'lopen' en: vaak is er ook gewoon 'droog' tekort aan bemensing voor culturele activiteiten.

Ontbreken van cultuurbeleid op de school

- Door het ontbreken van een cultuurbeleid zijn er weinig collega's enthousiast genoeg om mee te denken. Het lijkt nu alsof alle initiatieven bij mij vandaan komen/ moeten komen.
- Dan is alles wat gebeurt 'hap snap' en niemand is 'verantwoordelijk' en de directie 'hoeft' niets te steunen, want er is geen beleid in deze.

Ontbreken doorlopende leerlijn

- Er wordt vaak naast elkaar heen gewerkt.

Niveau sluit niet goed aan

- 1^{ste} en 2^{de} klas VMBO, vaak is het voor het eerst dat ze in een museum/ galerie komen.
- Vaak te hoog voor VMBO-leerlingen.

Andere belemmeringen die worden genoemd zijn:

- Het is lastig om collega's uit te laten roosteren om als begeleider mee te gaan.
- Ik krijg te weinig uren om veel te organiseren.
- Zorgt voor onrust in dagelijkse gang van zaken binnen de school door rooster.
- Onvoldoende enthousiaste mensen die willen organiseren!
- Organisatie (roosters, examens, lokalen etc.).
- Rooster.

3c. De uitkomsten van het onderzoek bij ondersteunende instellingen

Er werden 21 vragenlijsten ingevuld door personen die werkzaam zijn bij een culturele instelling, een steunfunctie-instelling kunstzinnige vorming of een onderwijsondersteunende instelling. De vragenlijsten hadden zowel betrekking op het basisonderwijs, de basisvorming als de bovenbouw van het voortgezet onderwijs.

Aan deze 'ondersteuners' werd gevraagd (voor zover men daar zicht op had) aan te geven *wat zij dachten* dat in het basisonderwijs het belang van de verschillende motieven zou zijn. De scores werden weer berekend door aan 'heel belangrijk' 2 punten toe te kennen, aan 'een beetje belangrijk' 1 punt en aan 'onbelangrijk' 0 punten.

Tabel 8: Het belang van diverse motieven om culturele activiteiten in de basisschool te ontplooiën, volgens ondersteuners en volgens basisonderwijs zelf

	<i>gemiddelde score volgens basisonderwijs zelf</i>	<i>gemiddelde score volgens ondersteuners</i>
leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur	1,8	1,5
het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling	1,7	1,7
het bevordert cultuurparticipatie op latere leeftijd	0,9	0,8
het helpt de Kerndoelen te bereiken	1,2	1,0
het bevordert het plezier krijgen in kunst	1,7	1,5
het heeft een positieve invloed op het schoolklimaat	1,4	1,2
het heeft een positieve invloed op het imago van de school	0,9	1,2
het leert leerlingen goed te kijken, te luisteren of te bewegen	1,6	1,3
het draagt bij aan de rest van het onderwijsprogramma (bijv. taalontwikkeling of geschiedenis)	1,2	0,9

Uit de tabel blijkt, dat ondersteuners de motieven van basisscholen goed inschatten, omdat de scores vergelijkbaar zijn met de scores van het basisonderwijs zelf. Wel onderschatten ondersteuners enigszins het belang van 'leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur'. Ook denken ondersteuners dat 'de positieve invloed op het imago' voor basisscholen een belangrijker motief is dan basisscholen zelf aangeven. Bovendien lijken ondersteuners enigszins het belang te onderschatten van de motieven 'bijdrage aan Kerndoelen' en 'bijdrage aan de rest van het onderwijsprogramma'.

Ter toelichting wordt over het basisonderwijs het volgende gemeld door de ondersteuners:

- Het is in veel gevallen afhankelijk van individuele leraren wat er wordt ontplooid aan culturele activiteit.
- Je ziet schaalvergroting: clusterdirecteuren maken afspraken met als gevolg dat culturele activiteiten achterblijven.
- Taal en rekenen zijn no.1 op dit moment.
- Instellingen zullen het vanwege werkdruk (en de bekende problemen in 't onderwijs) steeds moeilijker krijgen om een voet tussen de deur van het basisonderwijs te krijgen.
- Men is in het basisonderwijs met nadruk op zoek naar vakmensen op het gebied van culturele vorming die voor hen de lessen geven. 2^{de} –lijnswork wordt (vanwege niet kunnen en niet willen) onmogelijk.
- Over het algemeen tendeert de vraagstelling van het onderwijs op dit moment vooral naar:
 - panklare activiteit die de taak van de leerkracht verlichten
 - activiteiten in de feestelijke/ontspannende sfeer jubileumfeest, themaweek en er is in grote lijnen niet veel verschil tussen de verschillende schooltypes/soorten.
- Met name op achterstandsscholen is de participatie van kinderen in/aan culturele activiteiten gering. Achterstandsscholen hebben daarom een dubbele taak – een optimale educatie voor zowel cognitie als educatie.
- Is voor elke burger van toepassing = bijdrage aan culturele loopbaan.

Aan de 'ondersteuners' werd ook gevraagd (voor zover men daar zicht op had) aan te geven *wat zij dachten* dat in het voortgezet onderwijs voor de basisvorming het belang van de verschillende motieven zou zijn. De scores werden weer berekend door aan 'heel belangrijk' 2 punten toe te kennen, aan 'een beetje belangrijk' 1 punt en aan 'onbelangrijk' 0 punten. In tabel 9 staan de uitkomsten.

Tabel 9: Belang van diverse motieven om culturele activiteiten in de basisvorming te ontplooiën, volgens ondersteuners en volgens de scholen voor voortgezet onderwijs zelf

	<i>gemiddelde score volgens v.o.-scholen</i>	<i>gemiddelde score volgens ondersteuners</i>
leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur	2,0	1,7
het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling	1,9	1,5
het bevordert cultuurparticipatie op latere leeftijd	1,4	1,3
het helpt de Kerndoelen Basisvorming te bereiken	1,2	0,9
het bevordert het plezier krijgen in kunst	1,7	1,4
het heeft een positieve invloed op het schoolklimaat	1,7	1,4
het heeft een positieve invloed op het imago van de school	1,5	1,3
het leert leerlingen goed te kijken, te luisteren of te bewegen	1,7	1,2
het draagt bij aan de rest van het onderwijsprogramma (bijvoorbeeld Nederlands of geschiedenis)	1,2	0,7

Uit de tabel blijkt dat ook hier de ondersteuners het relatieve belang van de verschillende motieven goed kunnen inschatten. Afgezien van het feit dat de scholen zelf aan alle motieven gemiddeld meer gewicht toekennen dan de ondersteuners, zijn er wel enkele verschillen. Zo lijken de ondersteuners het belang van 'bijdrage aan het onderwijsprogramma' en van 'het leren goed te kijken, luisteren en te bewegen' voor de scholen enigszins te onderschatten.

De ondersteuners maken nog de volgende opmerkingen over de basisvorming:

- Culturele activiteiten worden tegenwoordig in de Basisvorming gezien als goede activiteit in de 'vrije' activiteitenweken: dit houdt in: de bovenbouw maakt proefwerken etc. en we houden de onderbouw (vanwege de onderbezetting) bezig met workshops/voorstellingen.
- Scholen gaan meer inzien dan voorheen dat ze niet meer om culturele activiteiten heen kunnen: druk van het ministerie (beschikbare gelden c.q. vouchers) en druk van de ouders (imago van de school).
- Loop binnen op open dagen en je denkt op veel scholen een culturele werkplaats binnen te lopen en je kind op een school te doen waar het wel snor zit v.w.b. cultuur. Schijn bedriegt!
- Op grote scholengemeenschappen zie je geen grote verschillen: als er cultuur wordt aangeboden dan bijna voor iedereen. Hoewel: het havo/vwo schijnt/blijkt in veel gevallen toch een streepje voor te hebben. Is cultuur dan toch iets elitairs?
- Ook hier ben je weer erg afhankelijk van schoolbeleid ("als er maar geen lessen uitvallen") en de goede wil van individuele docenten (je hebt keien, maar ook erg veel culturele 'nitwits').
- De ene school/soort scholen is veel beter in staat een samenhang te brengen tussen culturele activiteiten les- en niet-lesgebonden dan de andere.

- Het gaat niet om verschillen om typen of gebied: de motieven staan of vallen al naar gelang de mate waarin binnen de school kunstcoördinatoren als freaks te keer gaan en anderen weten te enthousiasmeren!
- Voor sommige scholen is de positieve invloed op het schoolklimaat zeer belangrijk (niet voor alle scholen).
- Voor scholen vooral PR-functie. Vaak nog geen doorgaande leerlijn wat betreft kunst- en cultuureducatie. Veelal worden kunstvakdocenten zelfs uitgesloten bij keuze voor culturele activiteiten binnen de school. Een slechte taak voor de samenhang!
- In het kader van invoering CKV-VMBO merk je duidelijk dat VMBO-scholen het van groot belang achten en ook het nut inzien van kunst- en cultuurparticipatie, echter wel op het niveau van deze groep leerlingen.
- Platteland richt zich meer op combinatie van "kunst" en "cultureel erfgoed".

Aan de 'ondersteuners' werd bovendien gevraagd (voor zover men daar zicht op had) aan te geven wat zij dachten dat in het voortgezet onderwijs voor de Tweede Fase het belang van de verschillende motieven zou zijn. In tabel 10 staan de uitkomsten.

Tabel 10: Belang van diverse motieven om culturele activiteiten in de Tweede Fase te ontplooiën, volgens ondersteuners en volgens de scholen voor voortgezet onderwijs zelf

	<i>gemiddelde score volgens de v.o.-scholen</i>	<i>gemiddelde score volgens de ondersteuners</i>
leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur	1,9	1,8
het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling	1,7	1,6
het bevordert cultuurparticipatie op latere leeftijd	1,5	1,6
het helpt de eindtermen te bereiken	0,8	1,4
het bevordert het plezier krijgen in kunst	1,7	1,7
het heeft een positieve invloed op het schoolklimaat	1,5	1,2
het heeft een positieve invloed op het imago van de school	1,5	1,1
het leert leerlingen goed te kijken, te luisteren of te bewegen	1,6	1,4
het draagt bij aan de rest van het onderwijsprogramma (bijvoorbeeld Nederlands of geschiedenis)	1,2	1,1

Uit de tabel blijkt, dat ook op dit punt de ondersteuners het relatieve belang van de motieven goed inschatten, maar dat zij het belang van het helpen bereiken van de eindtermen overschatten en het belang van de invloed op het imago en op het schoolklimaat onderschatten.

Ter toelichting melden de ondersteuners over de Tweede Fase nog:

- Het is ook erg belangrijk waar de school ligt. Dichtbij/veraf van allerlei culturele instellingen. Wat dat betreft hebben de scholen in grote steden (met historie) een streep voor.
- Probleem blijft ook hier de persoonlijke ambitie van individuele docenten. Het vak CKV1,2,3 valt of staat daarmee.
- Als instelling zie ik enorme verschillen optreden die vooral te maken hebben met:
 - Individuele docenten
 - Signatuur van de school
 - Schoolleiding (visie, beleid, aansturing)
 - Schoolklimaat
 - Geld
 - Aanbod.
- Ook in 't VO (net als in 't B.O.) zie je een verschuiving in vraag: van 2^{de}-lijns naar 1^e –lijners (workshopopleiders/voorstellingen) .
- Men name de groep docenten die in de tweede fase culturele activiteiten initieert heeft vaak ook een ideaalbeeld voor ogen, de school is culturele huiskamer, men heeft 'hart' voor cultuur vindt het belangrijk eigen enthousiasme te delen met leerlingen.
- Kunstcoördinatoren bepalen véél.
- Omdat CKV verplicht is beïnvloed dit denk ik ook het totale beeld over K&C zoals: het hoort erbij, pas als CKV afgevinkt is kan een leerling examen doen. Hierdoor is K&C volgens mij in de 2^{de} fase vanzelfsprekender dan in de basisvorming. In de basisvorming lijkt het nu meer afhankelijk van de schoolleiding en hoeveel men in K&C wil investeren. Mijn indruk is wel dat steeds meer scholen het nut van K&C in de basisvorming zien, als basis voor K&C in de Tweede Fase.
- Meer diepgang mogelijk door inbedding in de lessen (bij selectief aanbod).
- Zelf ervaren wordt drempelverlagend.
- Zicht krijgen op beroepen i.v.m. vervolgstudies in de kunsten.

Tot slot werd aan de ondersteuners gevraagd welke belemmeringen volgens hen door scholen worden ervaren om meer culturele activiteiten te ontplooiën. Omdat de ondersteuners dit voor drie schooltypen moesten aangeven werd alleen gevraagd aan te geven of deze belemmering wel of niet een belangrijke rol speelt. Aan de score 'een belangrijke rol' werd weer 2 punten toegekend (er is dus geen score van 1 punt, waardoor er slechts een beperkte vergelijking mogelijk is met de scores in het onderwijs zelf).

Tabel 11: Belang van de belemmeringen volgens de ondersteuners, gemiddelde scores voor basisonderwijs, basisvorming en Tweede Fase

	<i>basis- onderwij s</i>	<i>basis- vorming</i>	<i>Tweede Fase</i>
de prijs van de culturele activiteit	1,2	0,7	0,4
het vervoer van en naar de school	1,0	1,0	0,7
onvoldoende tijd	1,1	1,0	0,9
onvoldoende geschikte begeleiders/ docenten bij de cultuurinstellingen	0,1	0,8	0,6
onvoldoende inzicht hoe de culturele activiteit het bereiken van de Kerndoelen of de eindtermen kan ondersteunen	0,7	0,8	0,4
onvoldoende inzicht hoe de culturele activiteit het onderwijsprogramma kan ondersteunen	0,7	0,7	0,4
onvoldoende bewustzijn op school van het nut van culturele vorming	0,7	0,8	0,4
het ontbreken van een cultuurbeleid op onze school	0,9	1,2	1,2
het ontbreken van een 'doorlopende leerlijn' vanaf de onderbouw tot en met het voortgezet onderwijs	0,6	1,0	1,0
het niveau van de activiteit sluit niet goed aan bij de leerlingen van sommige scholen	0,2	0,4	0,5

Op grond van de tabel kan (met enige voorzichtigheid) worden geconcludeerd dat ondersteuners de belemmeringen die scholen ervaren goed inschatten, maar dat zij het gewicht onderschatten van de belemmering dat het niveau van de aangeboden activiteiten onvoldoende aansluit bij het niveau van de leerlingen (die op veel achterstandsscholen, scholen voor speciaal onderwijs en vmbo-scholen wordt gevoeld).

Andere belemmeringen die ondersteuners zien zijn:

- Te weinig communicatiemogelijkheden: uitwisseling van ideeën, brainstorm, visieontwikkelingen, er wordt veel op eilandjes hard gewerkt en net zo hard getobd.
- Geloofsovertuiging – geen cultuur!
- Vervoer basisvorming: Voor sommige scholen een probleem, dus worden activiteiten op school georganiseerd. Voor andere scholen vanuit visie dat het belangrijk is dat leerlingen theater bezoeken, dus wordt vervoer geregeld.
- Cultuurbeleid basisvorming: Geldt voor sommige scholen: de meeste scholen zijn zich hierin sterk aan het ontwikkelen. Ook omdat CKV1 verplicht wordt na de basisvorming.
- Sommige erg christelijke scholen willen enkele activiteiten in zeer goed overleg met steunpunt organiseren i.v.m. hun christelijke signatuur.
- Vaak maakt kunst en cultuur nog weinig deel uit van algemeen onderwijsprogramma. Invloed van BAVO-vouchers nog af te wachten.
- Te weinig culturele activiteiten voor VMBO-4.
- Voor veel VMBO-leerlingen betekent 2 jaren basisvorming met enkele kunstvakken + VMBO-3 het vak CKV (40 uren) de enige culturele activiteiten/kunsteducatie. De theoretische leerweg (VMBO) biedt vaak nog wel in de bovenbouw kunstvakken. De beroepsgerichte/gemengde leerweg is vaak kunst/cultuur arm.

Bijlage 1: Geraadpleegde literatuur

Als 't er in zit, wil 't eruit, kunsteducatie in het voortgezet onderwijs. Platform kunsteducatie voortgezet onderwijs, 1995.

Bureau ART, De leskist bestudeerd, verslag van een onderzoek naar het oordeel van Rotterdamse basisscholen over het projectvoorstel 'Collecties in de klas', 2000

Effecten van keuzes, verslag van een evaluatie-onderzoek naar vier jaar functioneren van het Utrechts Centrum voor de Kunsten, Bureau ART, mei 2001

Fianne Konings, De Kunsten in het Onderwijs, Onderwijs in de Kunsten. kunsteducatie in het Rotterdamse voortgezet onderwijs. Verslag van een onderzoek, 1997

Fianne Konings, CKV in het vmbo. Een verkenning van doorlopende leerlijnen, SLO, juni 2001

Letty Ranshuysen, Tussentijdse rapportage Kunstenaars in de Klas, maart 2001

LOKV, Vouchers voor de basisvorming? Onderzoeksverslag, LOKV Utrecht 2000.

SCO/Kohnstamm Instituut, De samenwerking tussen voortgezet onderwijs en culturele instellingen, Folkert Haanstra, Wil Oud en Annemiek Veen, 1988

SCO/Kohnstamm Instituut, Cultureel erfgoed in het onderwijs, een onderzoek naar wensen en meningen van onderwijsgeevenden en onderwijsbegeleiders, 2000

SCO/Kohnstamm Instituut, Onderzoek cultuurtrajecten 12-16, nieuwe initiatieven in de kunsteducatie. Jacob Oostwoud Wijdenes en Marjo van Hoorn, 1997.

Marianne Visbeen, Kunsteducatie en kunstbeleid. Een onderzoek naar het beleid, activiteiten en opvattingen ten aanzien van kunstzinnige vorming in het onderwijs binnen de gemeente Rotterdam, 1994

Marianne Visbeen, Kunsteducatie en kunstbeleid. Verslag van een schriftelijke enquête naar kunstzinnige activiteiten in het onderwijs onder de basisscholen in Rotterdam. Bestuursdienst Rotterdam, januari 1995

Wat krijgen we er voor terug? verslag van een onderzoek naar het steunfunctiewerk kunstzinnige vorming in de provincie Flevoland, Bureau ART, 2000

Peter van der Zant, Hoe helpen we ze? Verslag van een onderzoek naar de behoefte aan een 'Handreiking culturele activiteiten in het onderwijs', Bureau ART, 2000

Bijlage 2: Vragenlijst primair onderwijs

Wij leggen u eerst enkele vragen voor over de motieven van scholen om cultuureducatieve activiteiten in de school te ontplooiën.

1. **Hoe vaak vinden naar schatting volgens u culturele activiteiten plaats binnen uw school, per groep?(wij denken dan aan een theatervoorstelling op school, een leskist op het terrein van cultuur, e.d.)**

- vrijwel nooit
- 1 maal per jaar
- 2 maal per jaar
- 3 of meer malen per jaar

2. **Hoe vaak vinden volgens u culturele activiteiten plaats buiten uw school, per groep?(wij denken dan aan een bezoek aan een theater, museum of andere culturele instelling.)**

- vrijwel nooit
- 1 maal per jaar
- 2 maal per jaar
- 3 of meer malen per jaar

3. **Hieronder treft u een rijtje aan van mogelijke motieven om culturele activiteiten in schoolverband te ontplooiën. Kunt u met een kruisje aangeven hoe belangrijk elk van deze motieven is op de school waar u werkt?**

	<i>heel belangrij k</i>	<i>een beetje belangrij k</i>	<i>onbelangrij k</i>
a.leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur			
b.het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling			
c.het bevordert cultuurparticipatie op latere leeftijd			
d.het helpt de Kerndoelen te bereiken			
e.het bevordert het plezier krijgen in kunst			
f.het heeft een positieve invloed op het schoolklimaat			
g.het heeft een positieve invloed op het imago van de school			
h.het leert leerlingen goed te kijken, te luisteren of te bewegen			
i.het draagt bij aan de rest van het onderwijsprogramma (bijv. taalontwikkeling of geschiedenis)			
j.een andere motief, namelijk			

4. ***In de vorige vraag werd elk motief aangeduid met een letter. Kunt u hieronder in rangorde met deze letters aangeven wat op uw school waarschijnlijk de drie belangrijkste motieven zijn:***

Motief 1 (dus het allerbelangrijkste motief):

Motief 2:

Motief 3:

Kunt u hieronder toelichten waarom deze motieven zo belangrijk zijn?

Motief 1:

Motief 2:

Motief 3:

5. ***Scholen kunnen allerlei belemmeringen ervaren om meer culturele activiteiten in schoolverband te ontplooien. Kunt u aangeven welke rol volgens u de onderstaande belemmeringen op uw school spelen?***

niveau

	<i>speelt een grote rol</i>	<i>speelt soms een rol</i>	<i>speelt nauwelijks een rol</i>
a.de prijs van de culturele activiteit			
b.het vervoer van en naar school			
c.onvoldoende tijd			
d.onvoldoende geschikte begeleiders/ docenten bij de cultuurinstellingen			
e. onvoldoende inzicht in hoe de culturele activiteit het bereiken van de Kerndoelen kan ondersteunen			
f.onvoldoende inzicht hoe de culturele activiteit het onderwijsprogramma kan ondersteunen			
g.onvoldoende bewustzijn op school van het nut van culturele vorming			
h.het ontbreken van een cultuurbeleid op school			
i.het ontbreken van een 'doorlopende leerlijn' vanaf de onderbouw tot en met het voortgezet onderwijs			
j.het niveau van de activiteit sluit niet goed aan bij de leerlingen van onze school			
h.een andere belemmering, namelijk			

6. ***In de vorige vraag werd elke belemmering aangeduid met een letter. Kunt u hieronder in rangorde met deze letters aangeven wat op uw school waarschijnlijk de drie belangrijkste belemmeringen zijn:***

Belemmering 1:

Belemmering 2:

Belemmering 3:

Kunt u hieronder toelichten waarom deze belemmeringen zo'n belangrijke rol op uw school spelen?

Belemmering 1:

Belemmering 2:

Belemmering 3:

Kunt u tot slot nog enkele achtergrondkenmerken invullen?

De school waar u werkt is:

een school voor regulier basisonderwijs

een school voor speciaal onderwijs.

De school waar u werkt is:

een achterstandsschool

een 'gewone' school.

U bent:

leerkracht

directeur

beide.

Dit was het. Nogmaals bedankt voor de moeite. Graag voor 12 oktober terugzenden in de bijgesloten antwoordenvolpette.

Bijlage 3: Vragenlijst voortgezet onderwijs

We maken in deze vragenlijst steeds een onderscheid tussen basisvorming en de Tweede Fase. Mocht u alleen zicht hebben op de basisvorming of alleen op de Tweede Fase, slaat u dan gerust sommige vragen over.

1. Hieronder treft u een rijtje van mogelijke motieven aan om culturele activiteiten in de school te ontplooien. Kunt u met een kruisje aangeven hoe belangrijk elk van deze motieven is voor wat betreft de basisvorming op de school waar u werkt?

	<i>heel belangrijk</i>	<i>een beetje belangrijk</i>	<i>onbelangrijk</i>
a.leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur			
b.het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling			
c.het bevordert cultuurparticipatie op latere leeftijd			
d.het helpt de Kerndoelen Basisvorming te bereiken			
e.het bevordert het plezier krijgen in kunst			
f.het heeft een positieve invloed op het schoolklimaat			
g.het heeft een positieve invloed op het imago van de school			
h.het leert leerlingen goed te kijken, te luisteren of te bewegen			
i.het draagt bij aan de rest van het onderwijsprogramma (bijvoorbeeld Nederlands of geschiedenis)			
j. Het draagt bij aan een doorlopende leerlijn naar CKV			
h.een andere motief, namelijk			

2. In de vorige vraag werd elk motief aangeduid met een letter. Kunt u hieronder in rangorde met deze letters aangeven wat op uw school waarschijnlijk de drie belangrijkste motieven zijn voor culturele activiteiten in de basisvorming:

Motief 1 (dus het allerbelangrijkste motief):

Motief 2:

Motief 3:

Kunt u hieronder toelichten waarom deze motieven zo belangrijk zijn?

Motief 1:

Motief 2:

Motief 3:

3. **Hieronder treft u een rijtje van mogelijke motieven aan om culturele activiteiten in de Tweede Fase te ontplooiën, buiten de activiteiten als verplicht onderdeel van CKV. Kunt u met een kruisje aangeven hoe belangrijk elk van deze motieven is voor wat betreft Tweede Fase op de school waar u werkt?**

	<i>heel belangrijk</i>	<i>een beetje belangrijk</i>	<i>onbelangrijk</i>
a. leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur			
b. het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling			
c. het bevordert cultuurparticipatie op latere leeftijd			
d. het helpt de eindtermen te bereiken			
e. het bevordert het plezier krijgen in kunst			
f. het heeft een positieve invloed op het schoolklimaat			
g. het heeft een positieve invloed op het imago van de school			
h. het leert leerlingen goed te kijken, te luisteren of te bewegen			
i. het draagt bij aan de rest van het onderwijsprogramma (bijvoorbeeld Nederlands of geschiedenis)			
j. het ondersteunt het vak CKV			
h. een andere motief, namelijk			

4. **In de vorige vraag werd elk motief aangeduid met een letter. Kunt u hieronder in rangorde met deze letters aangeven wat op uw school waarschijnlijk de drie belangrijkste motieven zijn voor culturele activiteiten in de Tweede Fase:**

Motief 1 (dus het allerbelangrijkste motief):

Motief 2:

Motief 3:

Kunt u hieronder toelichten waarom deze motieven zo belangrijk zijn?

Motief 1:

Motief 2:

Motief 3:

5. **Scholen kunnen allerlei belemmeringen ervaren om meer culturele activiteiten in de school te ontplooiën. Kunt u aangeven welke rol volgens u de onderstaande belemmeringen op uw school spelen?**

	<i>speelt een grote rol</i>	<i>speelt soms een rol</i>	<i>speelt nauwelijks een rol</i>
a. de prijs van de culturele activiteit			
b. het vervoer van en naar onze school			
c. onvoldoende tijd			
d. onvoldoende geschikte begeleiders/ docenten bij de cultuurinstellingen			
e. onvoldoende inzicht in hoe de culturele activiteit het bereiken van de Kerndoelen of de eindtermen kan ondersteunen			
f. onvoldoende inzicht hoe de culturele activiteit het onderwijsprogramma kan ondersteunen			
g. onvoldoende bewustzijn op school van het nut van culturele vorming			
h. het ontbreken van een cultuurbeleid op onze school			
i. het ontbreken van een 'doorlopende leerlijn' vanaf de onderbouw tot en met het voortgezet onderwijs			
j. het niveau van de activiteit sluit niet goed aan bij de leerlingen van onze school			
h. een andere belemmering, namelijk			

6. **In de vorige vraag werd elke belemmering aangeduid met een letter. Kunt u hieronder in rangorde met deze letters aangeven wat op uw school waarschijnlijk de drie belangrijkste belemmeringen zijn:**

Belemmering 1:
 Belemmering 2:
 Belemmering 3:

Kunt u hieronder toelichten waarom deze belemmeringen zo'n belangrijke rol op uw school spelen?

Belemmering 1:

Belemmering 2:

Belemmering 3:

Kunt u tot slot nog enkele achtergrondkenmerken invullen?

De school waar u werkt is:

- vmbo-school
- een havo/vwo-school
- een brede scholengemeenschap met vmbo en havo/vwo
- een zelfstandig gymnasium
- anders, namelijk

U bent:

- vakdocent voor één van de kunstzinnige vakken, namelijk voor het vak
- docent in een ander vak dan een van de kunstzinnige vakken
- (adjunct)directeur/ rector
- anders, namelijk

Dit was het. Nogmaals bedankt voor de moeite. Graag voor 12 oktober terugzenden in de bijgesloten antwoordveloppe.

Bijlage 4: Vragenlijst Ondersteuners

We maken in deze vragenlijst een onderscheid tussen basisonderwijs, basisvorming en de Tweede Fase. Mocht u alleen zicht hebben op het basisonderwijs en/ of de basisvorming en/ of de Tweede Fase, slaat u dan gerust sommige vragen over.

Wij snappen dat het moeilijk is om uitspraken te doen over 'de' school voor basisonderwijs of 'de' school voor voortgezet onderwijs. Toch vragen wij u op grond van uw ervaring aan te geven, wat volgens u de situatie is op de meeste scholen; bij vraag 4 en 6 kunt u vervolgens aangeven wat volgens u kenmerkende verschillen tussen scholen zijn.

1. Hieronder treft u een rijtje van mogelijke motieven aan voor een basisschool om culturele activiteiten te ontplooiën. Kunt u met een kruisje aangeven hoe belangrijk volgens u elk van deze motieven is voor de meeste scholen voor basisonderwijs?

	<i>heel belangrij k</i>	<i>een beetje belangrij k</i>	<i>onbelangrij k</i>
a. leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur			
b. het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling			
c. het bevordert cultuurparticipatie op latere leeftijd			
d. het helpt de Kerndoelen Basisonderwijs te bereiken			
e. het bevordert het plezier krijgen in kunst			
f. het heeft een positieve invloed op het schoolklimaat			
g. het heeft een positieve invloed op het imago van de school			
h. het leert leerlingen goed te kijken, te luisteren of te bewegen			
i. het draagt bij aan de rest van het onderwijsprogramma (bijvoorbeeld taalontwikkeling of geschiedenis)			
j. een andere motief, namelijk			

2. Wij gaven het al aan: het is moeilijk te spreken van 'de' school voor basisonderwijs. Hieronder kunt u daarom desgewenst aangeven welke opvallende verschillen u tussen basisscholen ziet op dit terrein (bijvoorbeeld achterstandsscholen of scholen voor speciaal onderwijs, of steden vs. platteland.)

3. Hieronder treft u een rijtje van mogelijke motieven aan om in de basisvorming culturele activiteiten te ontplooiën. Kunt u met een kruisje aangeven hoe belangrijk volgens u elk van deze motieven is voor de meeste scholen voor voortgezet onderwijs?

	<i>heel belangrijk</i>	<i>een beetje belangrijk</i>	<i>onbelangrijk</i>
a. leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur			
b. het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling			
c. het bevordert cultuurparticipatie op latere leeftijd			
d. het helpt de Kerndoelen Basisvorming te bereiken			
e. het bevordert het plezier krijgen in kunst			
f. het heeft een positieve invloed op het schoolklimaat			
g. het heeft een positieve invloed op het imago van de school			
h. het leert leerlingen goed te kijken, te luisteren of te bewegen			
i. het draagt bij aan de rest van het onderwijsprogramma (bijvoorbeeld geschiedenis of Nederlands)			
j. een andere motief, namelijk			

4. Hieronder kunt u weer desgewenst aangeven welke opvallende verschillen u tussen scholen voor voortgezet onderwijs ziet op dit terrein (bijvoorbeeld vmbo vs. havo/vwo, of steden vs. platteland.)

5. **Hieronder treft u een rijtje van mogelijke motieven aan om in de Tweede Fase culturele activiteiten te ontplooiën buiten de verplichte activiteiten als onderdeel van CKV. Kunt u met een kruisje aangeven hoe belangrijk volgens u elk van deze motieven is voor de meeste scholen voor voortgezet onderwijs?**

	<i>heel belangrijk</i>	<i>een beetje belangrijk</i>	<i>onbelangrijk</i>
a. leerlingen kunnen kennis maken met kunst en cultuur			
b. het is goed voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling			
c. het bevordert cultuurparticipatie op latere leeftijd			
d. het helpt de eindtermen te bereiken			
e. het bevordert het plezier krijgen in kunst			
f. het heeft een positieve invloed op het schoolklimaat			
g. het heeft een positieve invloed op het imago van de school			
h. het leert leerlingen goed te kijken, te luisteren of te bewegen			
i. het draagt bij aan de rest van het onderwijsprogramma (bijvoorbeeld Nederlands of geschiedenis)			
j. een andere motief, namelijk			

6. **Hieronder kunt u weer desgewenst aangeven welke opvallende verschillen u tussen scholen voor voortgezet onderwijs ziet op dit terrein.**

7. *Scholen kunnen allerlei belemmeringen ervaren om meer culturele activiteiten in de school te ontplooiën. Kunt u door het plaatsen van kruisjes aangeven welke van de onderstaande belemmeringen volgens u een belangrijke rol spelen in respectievelijk het basisonderwijs, de basisvorming en de Tweede Fase?*

	<i>basis- onderwij s</i>	<i>basis- vorming</i>	<i>Tweede Fase</i>
a.de prijs van de culturele activiteit			
b.het vervoer van en naar de school			
c.onvoldoende tijd			
d.onvoldoende geschikte begeleiders/ docenten bij de cultuurinstellingen			
e. onvoldoende inzicht in hoe de culturele activiteit het bereiken van de Kerndoelen of de eindtermen kan ondersteunen			
f.onvoldoende inzicht hoe de culturele activiteit het onderwijsprogramma kan ondersteunen			
g.onvoldoende bewustzijn op school van het nut van culturele vorming			
h.het ontbreken van een cultuurbeleid op onze school			
i.het ontbreken van een ‘doorlopende leerlijn’ vanaf de onderbouw tot en met het voortgezet onderwijs			
j.het niveau van de activiteit sluit niet goed aan bij de leerlingen van sommige scholen			
h.een andere belemmering, namelijk			

Kunt u tot slot nog het volgende invullen?

U werkt bij:

- een culturele instelling
- een steunfunctie-instelling kunstzinnige vorming
- een onderwijsondersteunende instelling
- een gemeente/ provincie
- anders, namelijk

Dit was het. Nogmaals bedankt voor de moeite. Graag voor 12 oktober terugzenden in de bijgesloten antwoordenvolp.